

A
HERMAN
OTTÓ
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

LVIII–LIX. (2019–2020)

ANNALES
MUSEI
DE HERMAN
OTTÓ
NOMINATI
2019–2020

ANNALES MUSEI DE HERMAN OTTÓ NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LVIII–LIX.

MISKOLC
2020

Jahrbuch des Herman Ottó Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales du Musée Herman Ottó, Miskolc (Hongrie)

Főszerkesztő:
SZOLYÁK PÉTER

Szerkesztette:
TÓTH ARNOLD

A szerkesztésben közreműködött:
BÉKÉSI GÁBOR–JAKAB MÁTYÁS ANDRÁS

Technikai szerkesztő:
TÍMÁR TAMÁS

ISSN 0544–4225

Borítóterv:
FEKETE RÓBERT, SZOLYÁK PÉTER

Lektorálta:
Dobrik István, P. Fischl Klára, Gödölle Mátyás, Gyulai Éva, Kuklay Antal, Kulcsár Gabriella,
Kunt Gergely, Raczky Pál, Tabajdi Gábor, Tringli István

Angol fordítás:
Dúró Tímea, Medve Csaba, Módis Péter, Tóth Arnold és a szerzők

Borítóképek (balról jobbra):

1. Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Kovács Sarolta zongoraművésznő portréja, 1910.
(Jeszenszky Géza tulajdona)

Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Portrait of Sarolta Kovács, pianist, 1910. (Property of Géza Jeszenszky)

2. A Numizmatikai Társulat által Leszih Andornak adományozott névre szóló emlékérem, 1961.
(Herman Ottó Múzeum, HOM HTD 84.48.56.)

*Commemorative medal awarded to Andor Leszih by the Society for Numismatics, 1961.
(Herman Ottó Museum, HOM HTD 84.48.56.)*

3. Egy parasztcsalád lakodalma: Haraszti István és M. Béres Mária házassági képe, Bódvavendégi, 1937. Veres József felvétele (Herman Ottó Múzeum, HOM Gynsz. 15/2012)
A Wedding of a Peasant Family: Marriage photo of István Haraszti and Mária M. Béres, Bódvavendégi, 1937. Photo by József Veres (Herman Ottó Museum, HOM Gynsz. 15/2012)

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Szolyák Péter PhD, múzeumigazgató
A kötet megjelenését gondozta: TT Play Kft., Tímár Tamás, Debrecen

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető igazgató

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
JAKAB Mátyás András–SIMON László <i>Leszih Andor emlékezete</i>	11
RÉGÉSZET	
CSENGERI Piroska–P. FISCHL Klára–HAJDÚ Melinda– LÁTOS Tamás–PUSZTAI Tamás–TÓTH Krisztián <i>Mezőkeresztes–Lapos-halom újkőkori településének roncsolásmentes kutatása</i>	19
P. FISCHL Klára–KOÓS Judit–MENGYÁN Ákos–SOMOGYI Krisztina <i>Vatta–Testhalom – Részekből egész</i>	41
B. HELLEBRANDT Magdolna <i>A Gáva-kultúra föld- és vízivára Prügy–Tökföldön</i>	65
SZÖRÉNYI Gábor András–PUSZTAI Tamás et al. <i>Hét metszet a Hernád folyó völgyéből.</i> <i>Az M30-as Miskolc–Kassa autópálya építését megelőző régészeti feladatellátás és kutatás</i>	103
CSENGERI Piroska–KERTÉSZ Gabriella Nikoletta <i>A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2015–2016-ban</i>	149
TÖRTÉNETTUDOMÁNY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>A gombaszögi pálos kolostor</i>	191
GYULAI Éva <i>Pulszky Terézia és Malwida von Meysenbug rajzai az angliai emigrációban</i> <i>(Ventnor és környéke, Wight sziget, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN Máté <i>A vármegye vezére. Borbély–Maczky Emil főispáni szerepfelfogásának alakulása</i> <i>a két világháború között</i>	243
KIS József <i>A Virág-ügy. Konceptió eljárás a miskolci jobboldali szociáldemokraták ellen</i>	253

GÁL Máté	
„Lobkovitz László megyei főelőadó úr ellen panasszal fordulok Elnök úrhoz.”	
Zavarok az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki működésében	269
SURÁNYI Béla	
Fejezetek a hazai állattenyésztés-politika történetéből (1867–1989)	281
NÉPRAJZ	
BODNÁR Mónika	
Üvegnegatívok Bódvavendégiből 3. Egy parasztszalád lakodalma	305
MŰVÉSZETTÖRTÉNET	
HAJDÚ Ildikó–KÁKÓCZKI András	
Művészet, önkéntesség, múzeum.	
Fejezetek a képzőművészethez kapcsolódó civil szervezetek miskolci történetéből.....	323
HAJDÚ Ildikó	
Matyó asszony Miskolcon. Sóváry János szobrának története	341
PIRINT Andrea	
Arckép és önarckép. Dr. Nagy Róbert orvos-műgyűjtő portréja.....	355
VÁMOSI Katalin	
A tiszaiújvárosi Patrona Hungariae Római Katolikus Templom építéstörténete	371
KÖZLEMÉNYEK	
SZAKÁLL Sándor	
Aragonit utáni opál átalakok a tarcali dácsit köfajtából.....	389
HAZAG Ádám	
Vészt pengéjű kardok a Herman Ottó Múzeum történeti fegyvergyűjteményében.....	393
HIDEG Ágnes	
Kovács Sarolta zongoraművésznő (1891–1979).	
Adatok Miskolczy-Simon Jánosné / Thurzó Nagy Lászlóné életútjához.....	409
KURUCZ Ádám	
„Messze vagyok tőled rózsám, Aradon.”	
Radeczky Lajos szakaszvezető katonakönyve	419
PRÓKAI Margit	
Mérőföldkövek Miskolc közkönyvtárainak 140 éves történetében.....	445
VIGA Gyula	
Szabadfalvi József és a kézművesség kutatása	453
Szerzői útmutató	461

TABLE OF CONTENTS

<i>Preface</i>	9
JAKAB, Mátyás András–SIMON, László <i>In memory of Andor Leszih</i>	11
ARCHAEOLOGY	
CSENGERI, Piroska–P. FISCHL, Klára–HAJDÚ, Melinda– LÁTOS, Tamás–PUSZTAI, Tamás–TÓTH, Krisztián <i>Non-destructive research of the Neolithic settlement at Mezőkeresztes–Lapos-halom</i>	19
P. FISCHL, Klára–KOÓS, Judit–MENGYÁN, Ákos–SOMOGYI, Krisztina <i>Vatta–Téshalom – Assembling the whole from its parts</i>	41
B. HELLEBRANDT, Magdolna <i>Hillfort and water fortress of the Gáva-culture at Prügy–Tökföld</i>	65
SZÖRÉNYI, Gábor András–PUSZTAI, Tamás et al. <i>Seven sections from the Hernád Valley. The archaeological research project prior to the construction of the M30 motorway between Miskolc–Kassa</i>	103
CSENGERI, Piroska–KERTÉSZ, Gabriella Nikoletta <i>Archaeological research at the Herman Ottó Museum in 2015–2016</i>	149
HISTORY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>The Pauline Monastery of Gombaszög</i>	191
GYULAI, Éva <i>The drawings of Terézia Pulszky and Malwida von Meysenbug made in emigration to England (Ventnor and surroundings, Isle of Wight, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN, Máté <i>The leader of the county. The development of Emil Borbély-Maczky's conception of the role of count between the two World Wars</i>	243
KIS, József <i>The Virág-affair. Conceptual trial against the right-wing social democrats in Miskolc</i>	253

GÁL, Máté	
<i>"I complain to Mr. President against the county's Chief Executive László Lobkovitz."</i>	
<i>Disruptions in the regional operation of the State Ecclesiastical Office.....</i>	269
SURÁNYI, Béla	
<i>Chapters from the history of Hungarian animal husbandry policy (1867–1989)</i>	281

ETHNOGRAPHY

BODNÁR, Mónika	
<i>Glass negatives from Bódvavendégi, Part 3. A wedding of a peasant family.....</i>	305

ART HISTORY

HAJDÚ, Ildikó–KÁKÓCZKI, András	
<i>Art, volunteering, museum. Chapters from the history of non-governmental organizations</i>	
<i>related to the fine arts in Miskolc</i>	323
HAJDÚ, Ildikó	
<i>"Matyó" mother in Miskolc. The story of the sculpture by János Sóváry</i>	341
PIRINT, Andrea	
<i>Portrait and self-portrait. Portrait of doctor-art collector dr. Róbert Nagy</i>	355
VÁMOSI, Katalin	
<i>The history of the construction of the Roman Catholic Church Patrona Hungariae in Tiszaújváros</i>	371

PROCEEDINGS

SZAKÁLL, Sándor	
<i>Opal pseudomorphs after Aragonite from the Tarcál Dacite quarry.....</i>	389
HAZAG, Ádám	
<i>Swords with engraved blades in the historical weapon collection of the Herman Ottó Museum.....</i>	393
HIDEG, Ágnes	
<i>Sarolta Kovács, pianist (1891–1979).</i>	
<i>Information on the life of the spouse of János Miskolczy-Simon / László Thurzó Nagy.....</i>	409
KURUCZ, Ádám	
<i>"I am far from you my rose, in Arad." Manuscript military book of Lajos Radecky</i>	419
PRÓKAI, Margit	
<i>Milestones in the history of public libraries of Miskolc</i>	445
VIGA, Gyula	
<i>József Szabadfalvi and the research of handicrafts</i>	453
<i>Author's guide.....</i>	461

*„És a Hold minden időben pontosan
jelzi a hónapokat s megszabja az időt,
A Hold jelöli meg az ünnepek napját,
ez az a csillagzat, amely fogyni kezd, ha megtelt.”*

(BIBLIA 1991, Sirak fia 43. 6–7)

A GÁVA-KULTÚRA FÖLD- ÉS VÍZIVÁRA PRÜGY–TÖKFÖLDÖN

B. Hellebrandt Magdolna

régész, Miskolc

Absztrakt: Prügy-Tökföld mesterségesen kialakított, vízzel övezett, sáncsal erősített szigetén a Gáva-kultúra települése található. A lelőhely a 19. század végétől ismert. Változatos régészeti anyagában díszített edénytöredékek, bronz- csont- és kőszerszók, olvasztó kemencék és amulettek találhatók. A dolgozat a lelőhelyről előkerült és különböző gyűjteményekbe (Sárospatak, Tokaj, Nyíregyháza, Budapest, Miskolc) került leletek bemutatására vállalkozik.

Prügy a Tisza jobb partján, a Taktaközben levő község. Határát vízjárta erek hálózják be (KISÉRY 1962, 34). A falu ÉK-i és K-i szélén a Takta, mai nevén a Peres-Kígyós ér kanyarog, melyből a Hegyeshát ÉK-i sarkánál leágazik dél felé a Prügnyi-főcsatorna. Ez a csatorna összegyűjti és levezeti a terület vad vizeit a Tiszába. Prügy Szabolcs megyéhez tartozott 1950-ig, ekkor a megyéket összevonták, és Prügy Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez került (CSORBA 2002, 137).

A Tökföld ismert régészeti lelőhely (azon.: 16232) (1. kép), de a Tökföld dűlőnév nem szerepel sem az 1:50000-es, sem az 1:10000-es méretarányú térképen, de az I. II. III. katonai térképen sincs feltüntetve. Megtalálható azonban Budapesten a Magyar Nemzeti Levéltárban levő, 1850–1860-ban készült kataszteri térképen¹ (2. kép), valamint egy 1870-es kataszteri térképen.² Egyes dűlőnevek

1. kép. Prügy Magyarország térképén
Fig. 1. Prügy on the map of Hungary

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár kataszteri térképe. Tárgy: Pthrügy (Szabolcs m.). MNL S 78-223. téka – Prügy – 1-5. Mérete: 71 X 58 cm. Méretarány: 1:7200. Keletkezési év: 1850–1860. Nyelv: magyar, német.
- 2 MNL S 78-223. téka – Prügy – 6-7. Mérete: 74 X 61 cm. Méretarány: 1:2880. Keletkezési év: 1870.

az idők folyamán változnak.³ A Tökföld megnevezés a prügyieck szóhasználatában megmaradt, ezért vették fel Magyarország földrajzinévtára II. kötetébe (FÖLDI 1980, 60),⁴ és térképükön helyesen a Pap-tava keleti kanyarulata mellett jelölték.

A TÖKFÖLD ERŐDÍTETT TELEPE

A 2. képen láthatjuk a Pap-tó és a Laskodák-tó (Zawarne vagy Kawa) ívelő kanyarulatát,⁵ melyeket a déli részen egy egyenes, ÉNy–DK-i irányú árokkal (a térképen nyíllal jelölve) mesterségesen összekötötték. A két tó, illetve holt ág összekötésével a Tökföldön kialakított gerincet nyújtott „omega” alakban vizes árok övezi (2. kép; 3. kép 2).

A Pap-tava⁶ déli részén nyugatról keletre a Laskodák-tóig húzódó sáncot emeltek. A II. katonai térképen láthatjuk, hogy a sánc nyugati szélén halom van, melyet a Pap-tóból kiindulva, a sánctól nyugatra egy kisebb vizes árok határol (4. kép). Ez az árok a III. katonai térképen szintén látható (3. kép 2), vízlevezető szerepe is lehetett. A gerinctől ÉNy-ra két elnagyoltan, kör alakúnak ábrázolt dombot jelez a III. katonai felmérés (3. kép 2), a térképen nyíllal jelölve, ezeket láthatóan a gerinc vonalához igazították. Az 1:50000-es méretarányú térkép (5. kép 2) kettős dombot szemléltet e helyen (a térképen nyíllal jelölve). A II. katonai felmérésen szembetűnik, hogy a gerinc északi részéből kiindulva, É–ÉNy-i irányú, kisebb-nagyobb körülhatárolt területek összefüggő sorát jelzi a térkép (4. kép).

2. kép. A Magyar Nemzeti Levéltár térképe a Tökföld dülönévvvel (pirossal jelölve), 1850–1860. (MNL S 78-223)

Fig. 2. Cadastral map with the toponymy 'Tökföld' (marked red) in the Hungarian National Archive, 1850–1860. (MNL S 78-223)

Az 1975-ös és az 1988-as légi felvételen (6–7. kép)⁷ megfigyelhetjük, hogy a három oldalról vízzel körülvett déli gerincet a következő dombtól egy NY–K irányú árok választja el (a térképen nyíllal jelölve), melynek ásásakor a földet kétfelé, azaz É-ra és D-re dobták. A kidobott földkupacok világos foltja elüt környezetétől. I. számmal jelöltük a térképen az elnyújtott omega alakú vízmeder által övezett gerincet. Ettől északra van a II. számmal jelzett domb, melyet az I-től mesterségesen elválasztottak. A II. és III. domb között is árok húzódik, úgyszintén a III. és IV., valamint a IV. és V. domb között is (8. kép). A IV. dombot kettős árok övezte, mely megfigyelhető a légifelvételen (7. kép) Vessük össze a légifelvételeken (6–7. kép) látottakat a II. katonai térképen jelzett körülhatárolt részekkel, és az 1:10000-es méretarányú térkép szintvonalas felmérésével (8. kép), s láthatjuk, hogy megegyeznek, fedik egymást. A 2. képen megfigyelhetjük, hogy a gerinc ÉK-i szélén, a Laskodák nyugati ágából kiindulva egy vizes árok húzódik É–ÉNy-i irányba, megközelelti a Taktát, és itt hegyes szögben D–DNy-ra fordul (a térképen nyíllal jelölve) – bár időközben részben

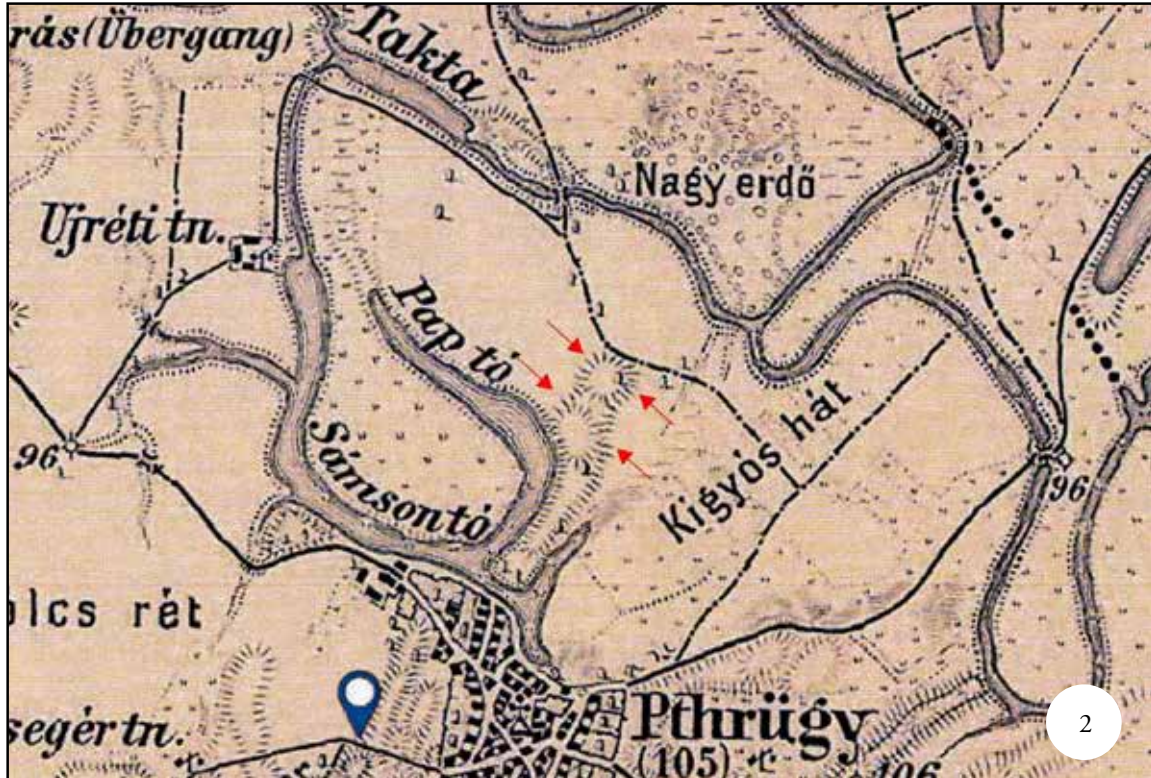
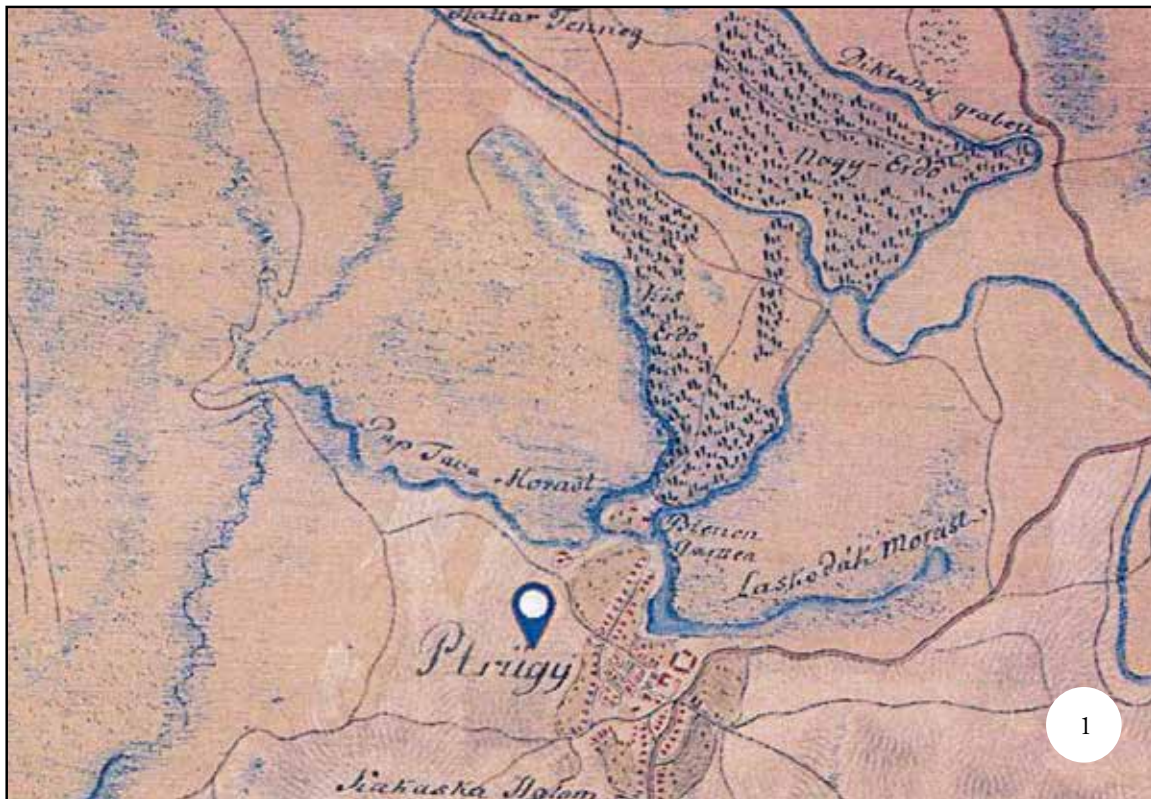
3 Erre a gyakorlatra figyelt fel megyénkben Kühne László 1937-ben, s ezért kezdte gyűjteni a földrajzi neveket (KÜHNE 1962, 138). A térképeken elírásokat is megfigyelhetünk, Prügy esetében a III. katonai felmérésen a Pap-tótól ÉNy-ra található az *Újréti tanya* (3. kép 2). Ugyanez a tanya az 1:50000-es méretarányú térképen, mely 1943–1949 között készült, és a későbbi térképeken *Úrréti tanyaként* szerepel.

4 A földrajzi neveket a helyi tanácsok segítségével a Földmérési Intézet egyeztetette. A helyi egyeztetést Ihász Ildikó, Király Etelka és Mélykúti Mihály végezte.

5 A Pap-tó és a Laskodák-tó a Takta, mai nevén Peres-Kígyós ér holt ágából alakultak ki, áradások idején tavakká duzzadtak. Az 1988-as légifelvételen (7. kép) jól látszik a Pap-tó, mint holtág íve a Taktáig, s az is, hogy az északi rész már kiszáradt. A Pap-tónak önálló vízforrása van, mert ma is bővizű, a Laskodák viszont elapadt. A Gáva-kultúra idején a Laskodák nyugati ívét északról még táplálta a Takta, valószínűleg mesterségesen is lehetővé tették, hogy az erődítmény ÉK-i részét védje ez a vizes holtág.

6 A II. katonai térképen Nagy Ikraga névvel írták.

7 6. kép: repülési idő 1975. április 29. Nyilvántartási szám 58180. Film/kép sz. 037/0904. 7. kép: repülési idő 1988. július 18. Nyilvántartási sz. 58186. Film/kép sz. 354/5195.

3. kép. Prügy-Tökföld: 1. az I. katonai felmérés térképén, 2. a III. katonai felmérés térképén
Fig. 3. Prügy-Tökföld: 1. on the map of the First Military Survey, 2: on the map of the Third Military Survey

4. kép. Prügy-Tökföld a II. katonai felmérés térképén
Fig. 4. Prügy-Tökföld on the map of the Second Military Survey

kiszáradt – de egyenesen a Pap-tavába köt. Ezzel a vizes árokkal az erődítmény II–V. dombját fogta közre, így védte. Láthatjuk, hogy az erődrendszert ez a vizes árok északon hegyes szöveget alkotva határolja. Ez a „sarkbástya,” mint a védelmi megoldás emlékeztet Szajla-Péterhegy sokkal nagyobb, de ugyancsak hegyes szögben végződő erődítményére (B. HELLEBRANDT 2005b, 346, 2. kép).

Összefoglalva tehát az erődítményrendszer első része a DNy–ÉK-i irányú gerincből áll, melyet egy kissé ívelő, K–Ny-i irányú vizes árok választ el a DK–ÉNy-i irányú, egymást követő II–V. számú dombtól. Méreteik: *I. domb* H: 550 m, Sz: 100 m. Magassága az 1:50000-es méretarányú térképen 100 m, az 1:10000-es méretarányú térképen 98 m. A *II. domb* H: 250 m, Sz: 350 m. A *III. domb* H: 220–250 m, Sz: 350 m. Magassága az 1:10000-es méretarányú térképen 97,8 m. A *IV. domb* H: 250 m, Sz: 350 m. Magassága az 1:10000-es méretarányú térképen 97,8 m. Az *V. domb* H: 150 m, Sz: 200 m, ez a sarkbástya. A III–V. dombok alakja megközelítően lekerekített sarkú

háromszög. A dombok között is vizes árok voltak. Az egész rendszert összekötő vizes árkot a várépítők északon egybenyitották a Taktával, mégpedig úgy, hogy a Taktából délre levezettek egy mellékágat a Taktával párhuzamosan, ez a déli mellékág nagyrészt ma is meg van (8. kép). Ennek az ágnek a kialakítására azért volt szükség, hogy ne a fő ág sodrását tereljék délre. Ebből a nyugodt folyású mellékágból látták el vízzel északról a föld- és vízivárat övező árokrendszert, biztosították a kellő vízhozamot. Bizonyos fejlettségi fokot elérő zsiliprendszert alkalmazniuk kellett, az egyenletes vízelosztás érdekében. Az 1:10000-es méretarányú térkép adatai szerint a Tökföld dombja⁸ mintegy 5 méterrel magasodik a környező sík terület fölé. Az egész erődrendszert fokozatosan alakíthatták ki. Először a gerinc készülhetett el. Miután északról is várható volt támadás, megerősíthették az északi részt is. Az egész föld- és vízivár, a gerinc, azaz az I. domb és a II–V. domb hossza 550 m meg 960 m, tehát a teljes H: 1510 m. A teljes erődítmény első védelmi vonala a dombokat összekötő árokrendszer (6–7. kép, 9. kép). A második védelmi vonal É-on a Takta, azaz a Peres-Kígyós ér, NY-on a szakadék és a Pap-tó keleti íve, K-en a Laskodak Ny-i íve, D-en a Pap-tó és a Laskodak közti vizes árok, s ettől délre a halomtól a Laskodákig húzódó sánc (9. kép).

Az I. katonai térkép (3. kép 1) még erdőt jelez a Tökföld erődrendszerén, a térkép 1763–1787 között⁹ (CSENDES–N. IPOLY 1977, Prügy) készült. Tudjuk, hogy tölgyes fedte a lelőhelyet, az erdőt az 1870-es évek végén kiirtották, s a területet felszántották.¹⁰ A helyiek felfigyeltek az előkerülő leletekre, ekkor alakulhatott ki Tatár Mihály gyűjteménye. A III. katonai felmérés 1872–1884 között készült¹¹ (3. kép 2), ekkor már nem volt erdő a Tökföldön. A Pap-tó déli része Sámson-tó néven jelölt. Ezen a térképen láthatjuk, hogy az egykori Laskodak-tó új neve Kígyós-hát.

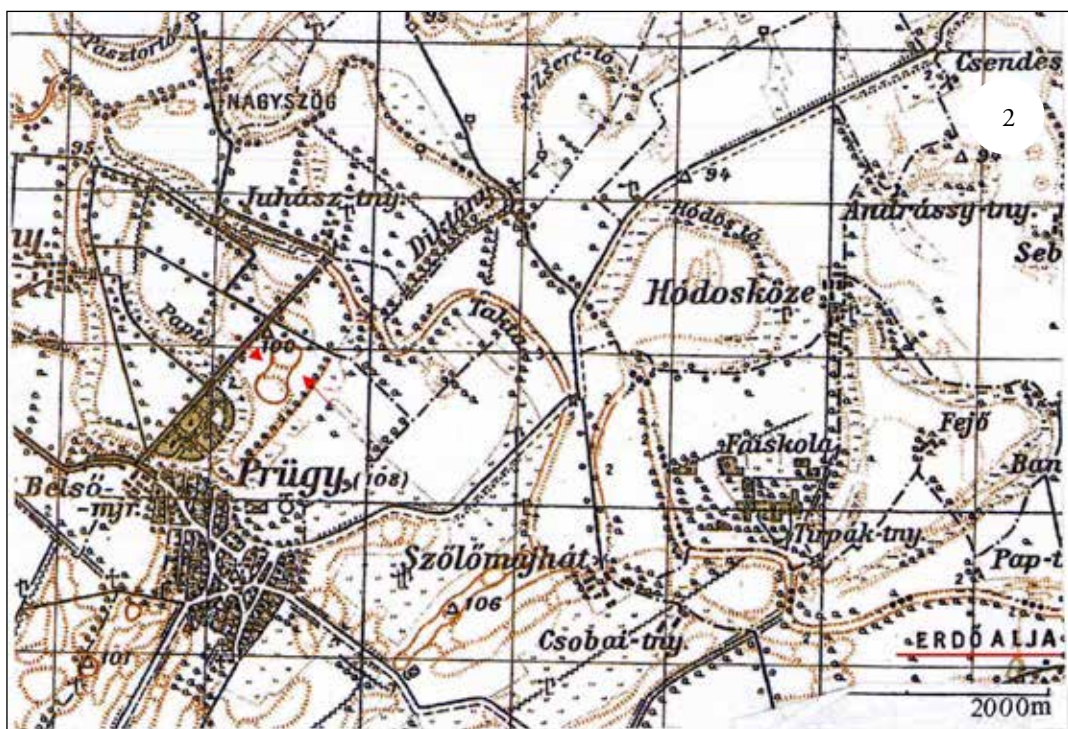
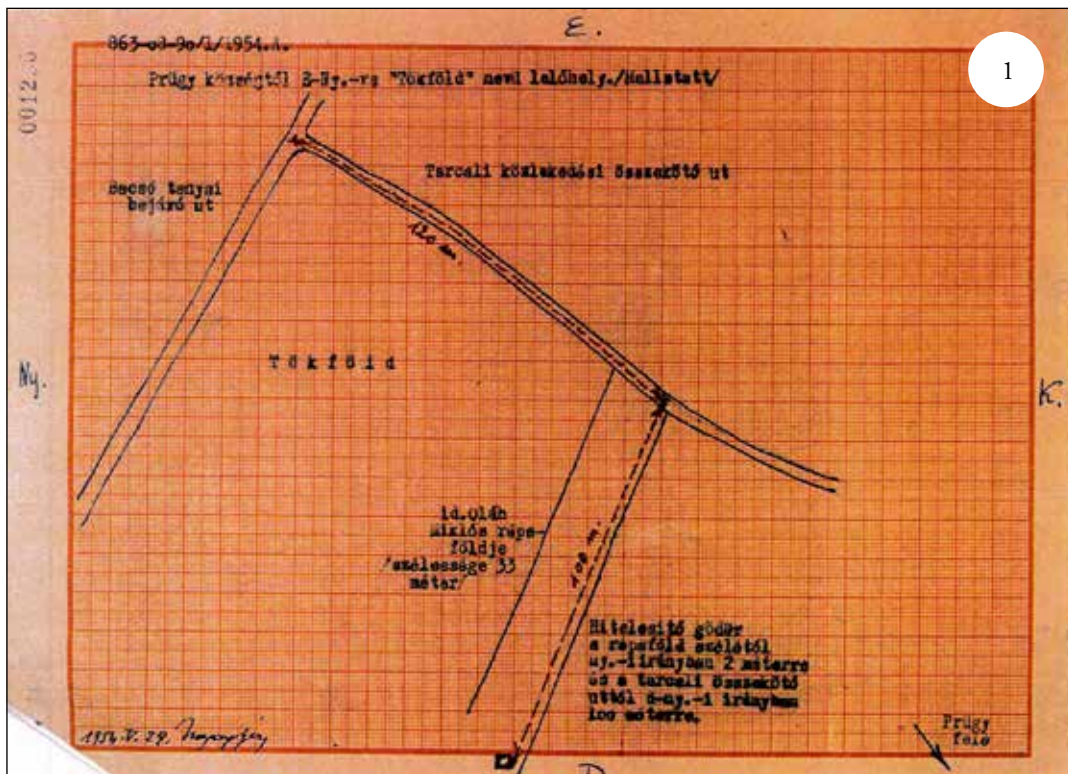
Az erődített telepek ismertek vidékünkön. A neolitikum idején lakott Szerencs-Taktaföldvár a környező vizek által védett hely volt (B. HELLEBRANDT 2005a, 47–48). A rézkorból például Arnót-Zbuska-puszta magaslatán láthatunk (B. HELLEBRANDT 2007b, 169) árkot a patak felőli meredek partnál. Vizesárokkal és

8 Prügy térképszám 88-242, 88-244.

9 Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hivatkozási szám XXIII-14.

10 A közigazgatásilag ideiglenesen egyesített Szabolcs és Ung vármegyék közönségéhez 10100-1932. K. számú Jelentése az ideiglenesen egyesített vármegyék alispánjának a vármegye közigazgatásának 1931. évi állapotáról. Nyíregyháza. V. A prügyi ásatás. 101. (Továbbiakban: *Alispáni jelentés*)

11 Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Hivatkozási szám 4766/4.

5. kép. Prügy-Tökföld. 1. Megay Géza helyszíni vázlata a hitelesítő szondával. 2. Az 1:50000-es méretarányú térképészlet a Tökfölddel és a Juhász tanyával

Fig. 5. Prügy-Tökföld. 1. Field sketch map by Géza Megay with verification sonde. 2. Detail of the 1:50000 scale map depicting 'Tökföld' and 'Juhász tanya'

6. kép. Prügy-Tökföld. 1975-ös légifelvétel
Fig. 6. Prügy-Tökföld. Aerial photography, 1975

7. kép. Prügy-Tökföld. 1988-as légifelvétel
Fig. 6. Prügy-Tökföld. Aerial photography, 1988

sáncsal védett települések a középső bronzkorban általánosan a sík területeken. Tarcalon a vízműtől ÉNy-ra egy kis település dombja érintetlenül megmaradt a dombot körülvevő vizesárokkal együtt.¹² Hasonló telepjelenséget figyelhettünk meg Emőd-Istvánmajornál (P. FISCHL–B. HELLEBRANDT–REBENDA 2011, 105, 108, 1. kép 2, 2. kép 2) és Szakáld-Testhalomnál (Koós 2002, 228, 1. kép) a középső bronzkorból. Ez utóbbihoz hozzá tartozhatott a Kerengő nevű patkó alakú vizes, mocsaras meder. Bizonyítottnan víz volt bevezetve a borsodivánkai Nagyhalomot övező árokba.

Víz jelenlétével vagy anélkül a középső bronzkori, dél-borsodi, többrétegű, maggal rendelkező, összetett szerkezetű településeknél minden esetben megfigyelhetjük a magterületet körbevevő árkokat (KIENLIN–FISCHL–PUSZTAI 2018).

Nagyméretű sánc-árok rendszerek a RBD – HaA időszakból ismertek elsősorban a Dél-Alföld területéről (PRISKIN et al. 2013, 3; CZUKOR et al. 2017, 214; SZEVERÉNYI et al. 2017, 571). Az ismert erődítések rendszere átnyúlik a mai Románia területére, ahol a legismertebbek Cornești-Iarcuri (HEEB et al. 2017, 217–228; LEHMPHUL et al. 2019, 153–278), Santana-Cetatea Veche (GOGÁLTAN–SAVA–KRAUSE 2019) és Munar-Wolfsberg (SAVA–GOGÁLTAN 2017, 75–100) erődítései. Hasonlót ismerünk az Alföld északi sávjából, Igrici-Szőkehat területéről is.

¹² HOM Rég. Ad. 3812-05. 2005-ben azonban ismeretlenek markolóval vitték innen földet. Emberi csontokat és kagylókat látott a gép nyomában a leletbejelentő Gál István. A leletmentéskor újkőkori és középső bronzkori cserepeket találtunk.

Az adatok alapján a nagyobb méretű földvárakat az Északi-középhegység területén a Pilinyi-kultúra emberei kezdték építeni, majd a későbronzkor harmadik periódusában a Kyjatice kultúrában folytatták az erődépítést (MATUZ–NOVÁKI 2002; V. SZABÓ 2019), mint védelmi rendszert. Bronzkori földvár lehetett Abaújvecser-Csere oldalán, ahol a dombtetőn az Ortás földéken a 12 kg súlyú bronz tekercs előkerült (B. HELLEBRANDT 2011, 134–135). Az Alföld területén a Gáva időszakban nagyméretű, intenzíven lakott, gyakran vízzel körbevett szigetszerű kiemelkedésen található települési centrumait ismerjük, így: Baks-Temetőpart, Poroszló-Aponhát, Pocsaj, Căuș-Sighetiu (Érkávás-Sziget) (V. SZABÓ 2017, 231–278). Az utóbbi nagyméretű, sorokba rendeződött házakat tartalmazó településen a természetes víz övezte sziget peremén sánc nyomait is kimutatta a geofizikai felmérés (KIENLIN et al. 2012, 83–99).

A későbronzkori, sík területeken létesített föld- és vízivarak sorát láthatjuk a Sajó bal partján (B. HELLEBRANDT 2003b, 217–219). Ezeknek a telepeknek az elrendezési sémája a sánccal-árokkaal erődített telep, és a vízzel körülvett legelő, azaz karám az állatok számára. A terepen megtalált, és légifelvételen azonosított erődítményeket négy csoportba oszthatjuk. Az első olyan középsőbronzkori előzményekre vezethető vissza, mint például Sárbogárd-Bolondvár (KOVÁCS 1995, 42), mely két részből áll. A későbronzkoriaknál vidékünkön a felső rész kettős *félköríves sánc* által határolt terület, és alatta elkülönítve láthatjuk az alsó várat. Ide sorolhatjuk Putnok-Pogonyi-puszta (B. HELLEBRANDT 2001, 1, 3–4; 2003b, 6–7. kép), Vilmány (B. HELLEBRANDT 2003a, 69–84), Hejőkürt (B. HELLEBRANDT 2003b, 4–5. kép) erődítményeit, és délebbre Hódmezővásárhely-Nagytatársánc (BANNER 1939, 93–111) földvárát például. A második

8. kép. Prügy-Tökföld az 1:10000-es méretarányú térképen a kutatások jelölésével: 1. Kiss Lajos kutatási területe, 1931–1932; 2. Megay Géza szondája, 1954; 3. Kemenczei Tibor leletmentése, 1967; 4. Prügy, Zrínyi u. 12. preszkíta bronzlelet, 1970.
Fig. 8. The 1:10000 scale map of Prügy-Tökföld, with the marks of the former research areas: 1. Research area by Lajos Kiss, 1931–1932; 2. Verifying excavation by Géza Megay, 1954; Rescue excavation by Tibor Kemenczei, 1967; 4. Pre-Scythian bronze finding, Zrínyi Street 12, Prügy, 1970.

9. kép. Prügy-Tökföld. A föld- és vízivár védelmi rendszere, vázlat. (A szerző rajza)

Fig. 9. Draft of the defensive system of the Prügy-Tökföld hillfort and water fortress. (Sketch by the author)

típus az *omega alakú* várak csoportja. Ide sorolhatjuk Gesztely-Hernádkak-Nagypart (B. HELLEBRANDT 2003b, 13–14. kép), Hódmezővásárhely-Kutas-pusztá (B. HELLEBRANDT 2003b, 11. kép), és Köröm-Kápolna-domb (B. HELLEBRANDT 2016, 1. kép 1) erődítményeit. A *harmadik típus* kettős-, néhol többszörös sánccal szinte egészen bezárt, lekerekített sarkú háromszög alak, melynek oldalai kissé domborúak, ez Szirmabesenyő-Margit-dűlő (Háborús sánc), a Sajó teljesen sík árterében (B. HELLEBRANDT 2000a, 10. kép; 2000b, 1, 12–14. kép). *Negyedik típusú* várnak tarthatjuk Prügy-Tökföld várrendszerét, melynek déli része nyújtott omega alakú, s ehhez csatlakoznak a dombok. A IV. domb alakja hasonlít Szirmabesenyő-Margit-dűlő (Háborús sánc) földvárára, sőt ez a domb is kettős sánccal védett. A Tökföld V. dombja északon hegyes szögben zárul (2; 8. kép), hasonlót figyelhetünk meg Szajla-Péterhegy (B. HELLEBRANDT 2005b, 346, 2. kép) esetében. Mindezek a létesítmények előzetes tervezést tételeznek fel, s a kivitelezéskor nagy földmunkát és komoly szervezést igényeltek.

KUTATÁSOK, EREDMÉNYEK

A 19. század végén, az erdőirtást követően a Tökföldön kiszántott leleteket Tatár Mihály református lelkész összegyűjtötte, ez az anyag vétel útján került Sárospatakra a Református Kollégium Gyűjteményébe (J. DANKÓ–PATAY 2000, 34) 1888-ban, a régi leltárkönyv szerint.¹³ A következő évben Tatár Mihály egy későbronzkori bögrét ajándékozott a pataki gyűjteménynek (J. DANKÓ–PATAY 2000, 49. kép). A leletanyag Gáva-kultúrába tartozó része minden bizonnyal a Tökföldről került ki.¹⁴ Jellegzetes kerámiatöredékek, csésze, bögre, mini edények,¹⁵ ép szoptató edény (J. DANKÓ–PATAY 2000, 44. kép 2) utal a háztartásra. A szövés-fonás kellékei közé sorolhatjuk a vetélőket (10. kép 4–6), a spulnikat (10. kép 7–8), a nehezékeket (10. kép 2–3), és az orsókarikákat. A fémeszközöket bronz tokos véső, fűrészlemez és lándzsahegy

(J. DANKÓ–PATAY 2000, 48. kép 1–3) képviseli a leletegyüttesben. Kőbalta, őrlőkő, dörzsölőkő (J. DANKÓ–PATAY 2000, 34) egészíti ki a munkaeszközöket. A vadászatra és az íj használatára a csont nyílhegy emlékeztet.¹⁶ Dr. Jakab Károly leltározásában (11. kép) 36 darab állatfiguráról tudunk. Patay Pál meghatározása szerint van köztük két ló, az egyik csödör, nyolc szarvasmarha, közülük öt bika, három sertés és egy kecske, a többi meghatározhatatlan (J. DANKÓ–PATAY 2000, 35. 45a kép). Az amulettek közül a hatágú, csillag alakú amulett (J. DANKÓ–PATAY 2000, 35. 43. kép 1) ritkaság (10. kép 1). Agyagból formázták, felső része domború, alsó része homorú, világosbarna színű szürke foltokkal. Átmérője 6,5 cm. Különleges amulettek az agyagból gyúrt, mindkét végén elkeskenyedő (J. DANKÓ–PATAY 2000, 43. kép 18–20) darabok, melyek alakja kissé ívelt, és a középső domború részből három vagy négy szintén kúpszerű, kissé lefelé irányuló nyúlvány ágazik ki, melyek nagy része törött (12. kép 1. 3–6). Hosszuk 4,8 cm, 5,1 cm, 3,9 cm. A kerék alakú amulett (12. kép 2) négy küllős,¹⁷ átmérője 3 cm, bronzból készült magas ólomtartalommal. A küllőkön hosszanti párhuzamos mélyített vonalak látszanak. Átfúrt állati szemfog is amulett lehetett. Állattartásra utal a leletek között a kecske koponyatöredéke szarvcsappal (J. DANKÓ–PATAY 2000, 34).

1931. szeptember 27-én¹⁸ dr. Petrikovics László szerencsi orvos¹⁹ tudatta a nyíregyházi múzeummal, hogy Prügy határában, a Tökföldön százával kerülnek elő őskori leletek, urnák, agyag állatalakok például. 1917-től szántottak itt gözekével, mélyebben forgatták fel a földet, mint előző években, s megbolygatták a régészeti objektumokat. Nagyméretű, négy bütykös urna darabjait²⁰ a leletbejelentő gyűjtötte össze. Három tűzhelyre is felfigyelt, s ekkor értesítette a múzeumot. Kiss Lajos múzeumigazgató október 3-án a helyszínen megállapította, hogy a lelőhely egy ovális alakú sziget, melynek oldalfalai meredeken lejtjenek. A Takta innen 500 m-re folyik. Kiss Lajos korabeli leltárkönyve szerint²¹ ekkor a következő darabokat gyűjtötte: agyag karika fele, bütykös edénytöredékek, karcolt cserepek,

13 A leltárkönyv címlapján a következő felirat olvasható: Régészeti anyag szakleltára. Készítette dr. Jakab Károly 1888.

14 Korábbi bronzkori leletanyag a Hegyesháton található, ahogy azt Pusztai Tamás (HOM Rég. Ad. 2857-00) és Szörényi Gábor András (HOM Rég. Ad. 4095-07) hatástanulmányaikban, terepjárás alapján leírták, mint ahogy a szkítakeri leletanyag is a Hegyesháton került elő (KEMENCZEI 2009, 133. 91. lelőhely Prügy).

15 Sárospataki Református Gyűjtemény Ltsz. B. 1888. 44.46-47.

16 Sárospataki Református Gyűjtemény Ltsz. B 1888.6.

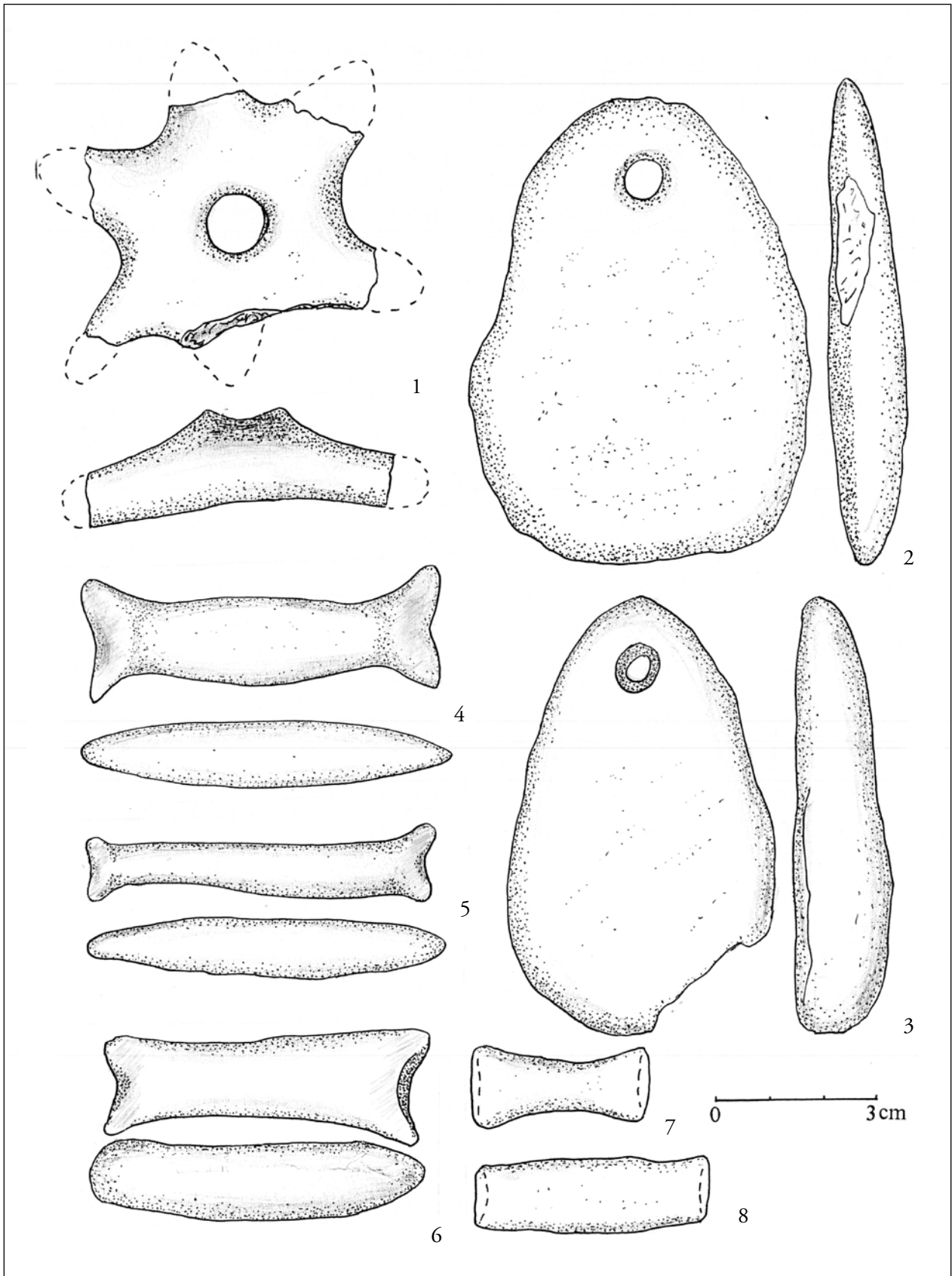
17 Sárospataki Református Gyűjtemény Ltsz. B 1888. 30.

18 *Alispáni jelentés* 1931, 100–102.

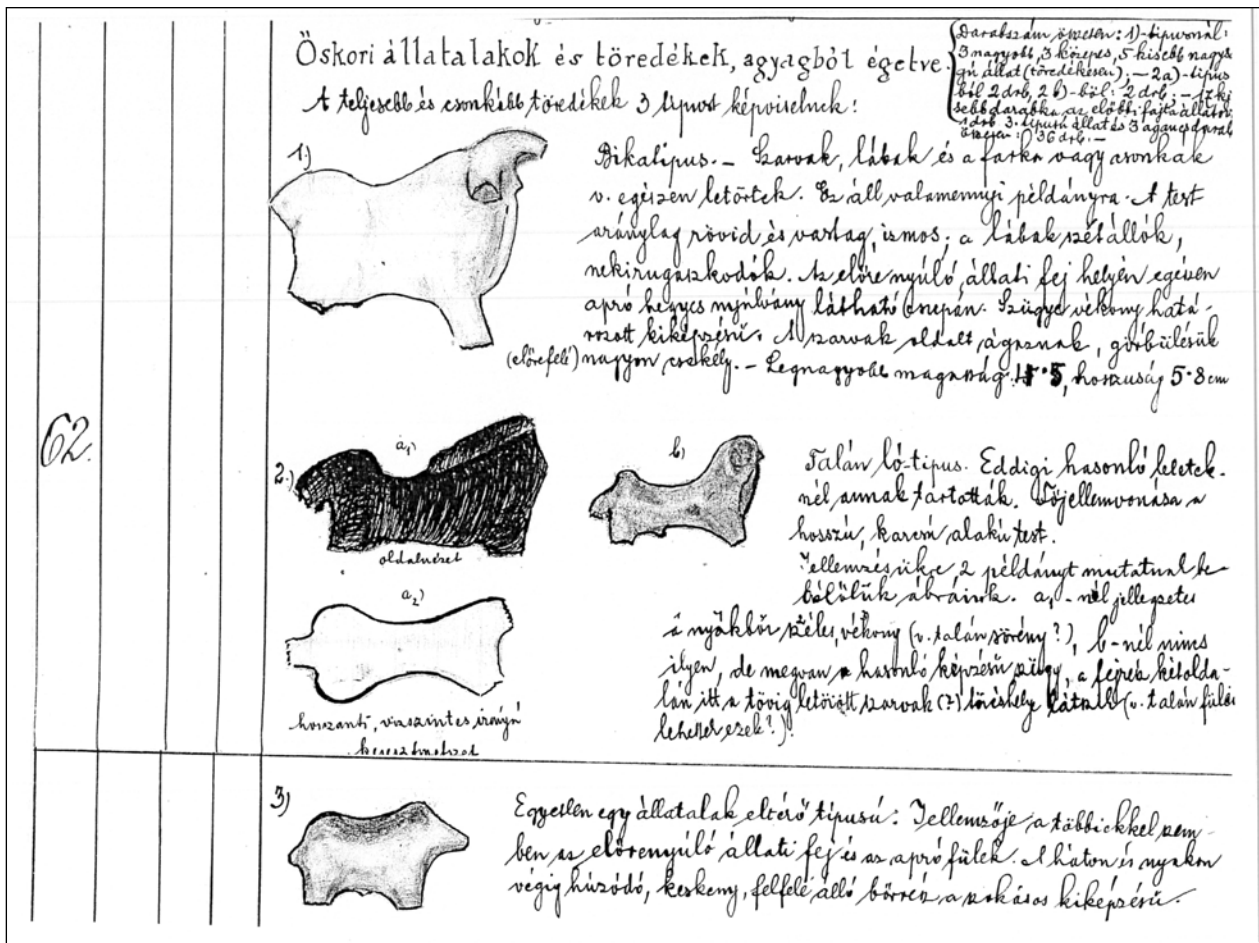
19 Nagyon sok leletet köszönhet a múzeum az ő érdeklődésének. 1901–1972 között élt. Életrajz: *Szerencsi Hírek* I. II. III. (2001. március 23., április 6., április 20.) JAM Adattár 1132-2002

20 JAM Ltsz. 57.335.42.

21 JAM régi Ltsz. 95-123/1931.

10. kép. Prügy-Tökföld. Csillag amulett és szövőszék tartozékok Tatar Mihály gyűjtéséből. (A szerző rajza)
Fig. 10. Star-shaped amulet and accessories to weaving loom. Prügy-Tökföld, collection of Mihály Tatar. (Drawings by the author)

11. kép. Prügy-Tököld. Állatfigurák a sárospataki Református Kollégium régi leltárkönyvében. (Dr. Jakab Károly rajza)
Fig. 11. Animal figures from Prügy-Tököld in the inventory of the Protestant College in Sárospatak. (Drawings by dr. Károly Jakab)

gyerekjátékok, állatcsontok. Ásatást²² okt. 19–21. között végzett államsegélyből (8. kép 1. helyszín).

Az első tűzhely a Tököld falu felőli egyharmadának vonalában került elő, szürkés-vörösre foltja látszott a felszínen. A tűzhely mélysége 47 cm volt, É–D-i átmérője 3 m, K–Ny-i átmérője 2,5 m. A tűzhely felületét 7 cm vastag agyaggal tapasztották ki, nyugati végénél 18 cm átmérőjű kerek mélyedése volt, mely hat rétegből állt. A 3. réteg vörösre égett, a többi sárga agyag. Ezen a részen találtak négy darab 13 cm magas, vastag, vörösre égett agyagfalat, melyen két ujjnyi lyukak voltak,²³ lehetségesnek tartották, hogy a tűzhely peremét alkották. A tűzhely tapasztása alatti

részt edénycserepekkel rakták ki, hogy a hőt tovább tartsa. A tűzhelytől 11 cm-re még égett volt a föld, mely alatt, nagyrészt délre, a hamuval kevert földben sok cserepet, öntőminta töredéket, bronz vésőt, csont árat, fél agyag karikát, dörzsölő követ, tűzikutya töredékeket találtak. Az altalajt 86 cm-nél érték el. Kiss Lajos 1931-es leltárkönyve szerint²⁴ gyerekjátékokat, bütökös edénytöredékeket és állatcsontokat vittek be a múzeumba. Az alispáni jelentésben olvashatjuk, hogy előkerült egy kisebb edény csaknem fele és egy másik edény alja, melyek korongon készültek, és a vaskorból származnak.²⁵

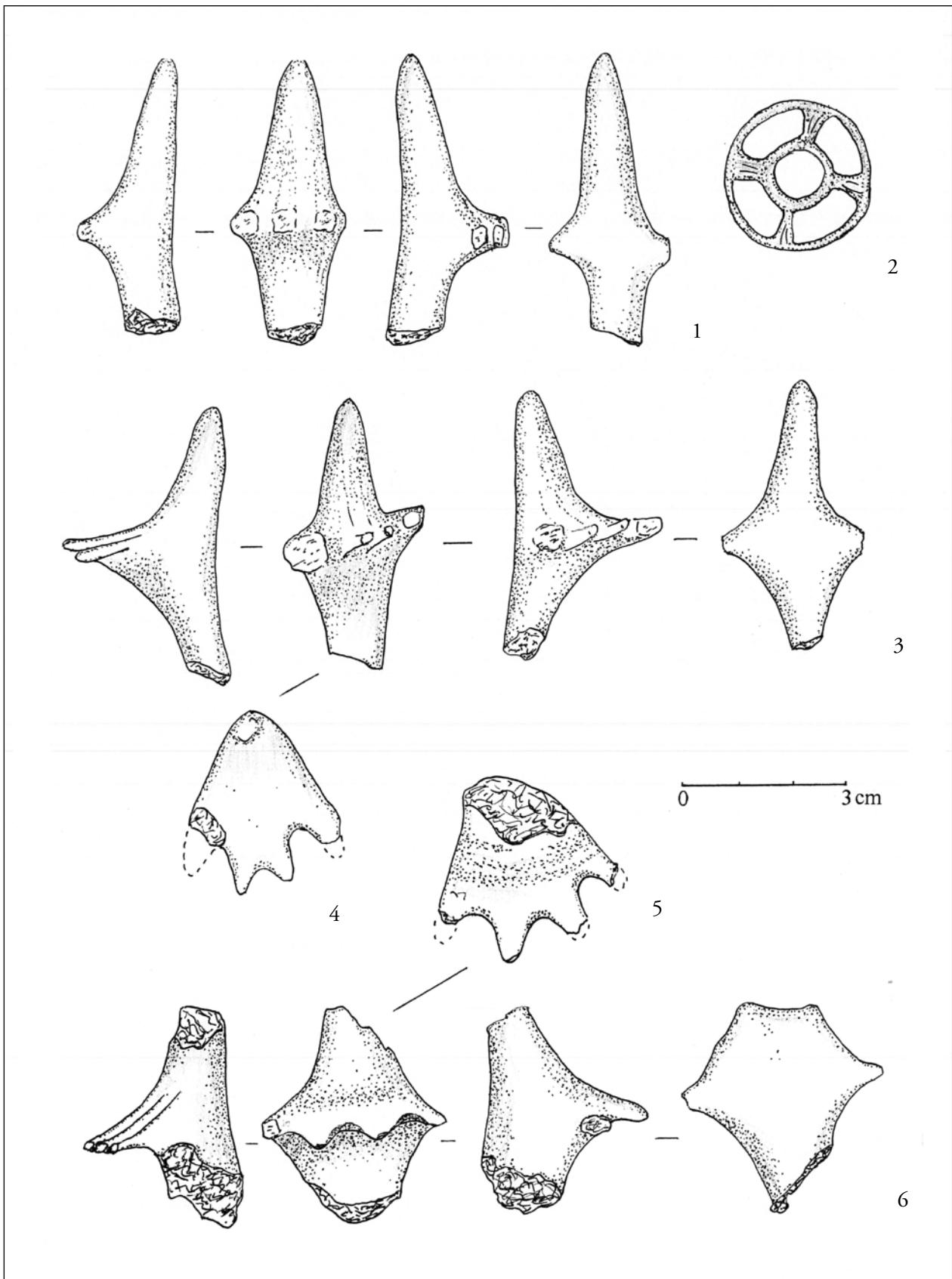
A második tűzhely darabjai 124/1931. számmal kezdődően sorakoznak a régi leltárkönyvben. Az év végén még két tételt írtak be okt. 19. és 21. előkerülési

22 A területet bérlő cukorgyár csak akkor járult hozzá a kutatáshoz, ha a tulajdonos, gr. Wollkenstein Ernő bodrogkeresztúri lakos és a Magyar Cukorgyár Részvénytársaság budapesti igazgatósága hozzájárul a munkához. Az alispán kérésére megadták az engedélyt.

23 JAM Ltsz. 57.335.37. paticok között van, amire ráillik a leírás.

24 JAM régi Ltsz. 95-123/1931.

25 Alispáni jelentés 1931, 102. Tudunk még egy vas késről, mely 1934-ben került elő, és a mezőkövesdi múzeumtól átvett anyagban van, HOM Ltsz. 68.14.1. A kés szkíta jellegű, háta egyenes, markolatán egy szegecs látható.

12. kép. Prügy-Tökföld. Amulettek Tatár Mihály gyűjtéséből. (A szerző rajza)
Fig. 12. Amulets from the collection of Mihály Tatár. (Drawings by the author)

dátummal, ezek: egy kis csupor oldala, és egy darab hatalmas hallstatti edény. Az első tűzhelytől 42 m-re délre találták a *második tűzhelyet*. Ovális alakú volt, ÉNy–DK-i átmérője 4,5 m, ÉK–DNy-i átmérője 3 m. E tűzhely 18 cm magas peremének majdnem a felét megtalálták az északi és a nyugati részen. Feltételezték, hogy nem volt pereme a D-i és a K-i szakaszon. A tűzhely É–NY-i részének közepén lekerekített sarkú háromszöghöz hasonló „anyagelőtét”-nek nevezett részt vettek ki a munkások, melynek alapja 24 cm, magassága 18 cm. Ez a darab minden bizonnyal azonos a JAM 1957-ben újra leltározott 14 patics-töredékének egyikével,²⁶ bár nem olyan magas (13. kép), az eltelt időben is törhetett. Alapja nagyjából háromszög alakú, lekerekített sarkú, hasonló aljkiképzése van egy kerámiatöredéknek (22. kép 2). A háromszög alak hosszabbik oldala 24 cm, ennek közepén a rá merőleges hossz, azaz a harmadik csúcs 16, 5 cm-re van. A hosszabbik oldal közepénél 3 x 2,2 cm átmérőjű lyuk látszik, mely csőhöz hasonlóan hatol a paticsba, fala sima, de hézagos. A csőszerű alagút egy kúp alakú felületre vezet, illetve innen nyomták ki a még lágy agyagot. A kúp alakú felület elegyengetett, sima, fekete. A hosszanti alapból 3 cm szélesen 7 cm vastagságig emelkedik, majd ettől fokozatosan lejt, a csőszerű lyuk kezdetén a lapos rész felett 2,4 cm patics van, a szélesebb végénél 1,8 cm a patics vastagsága. A tárgy alja, és a kúp alakú lapos fekete rész, valamint a csőszerű furatszakasza eredeti, a többi töredék. A második tűzhely felületét agyaggal kítapasztották, ez alatti részt edénycserepekkel rakták ki. A cserepek alatt porhanyós földet találtak, mely több helyen hamuval kevert, s itt edénydarabok, tűzikutyadarabok, dörzsölőkövek, kagylók, csigák, disznó- és marhacsontok, fogak voltak. A tűzhely alapjából bordás, kiégett részeket emeltek ki, melyek rendeltetését az ásató nem tudta. Az altalaj 85–100 cm mélyen jelentkezett. A második tűzhelytől nyugatra, 20 m-re bukkantak a *harmadik tűzhelyre*. Csak kis része maradt bolygatatlan, innen bronzkori cserepeket gyűjtöttek.²⁷

Az 1932. évről írt alispáni jelentésben²⁸ olvashatjuk, hogy aug. 28-án dr. Petrikovics László a múzeumnak ajándékozott dörzsölőkövet, simító kődarabot,

urnát, bronz karikát, gyermekjátékot, és fél tálat,²⁹ melyeket maga ástott ki Prügyön a Tököföldön. Szeptember 4-én ugyanonnan 25 db hasonló tárgyat vitt a múzeumba. Kiss Lajos okt. 24-én kiment a lelőhelyre, ahol okt. 26-ig államsegélyből ásatott. 78 darab tárgyat gyűjtött a gőzeke által felforgatott barázdák-ból és az ásatásból. A régi leltárkönyvben 1932. okt. 24–26. dátummal felsorolták a leleteket: gyermekjáték 6+9 darab, fehér kavics, 7 db díszített edénytöredék, 2 táltöredék, edényfenék, kétosztású edény füle, 2 db vaddisznóagyar, 2 hálósúly, 2 orsónehezék, 2 cserépkarika, szarvasagancs töve, 6 db edényoldal, 2 db edényfül, őrlőkő, 5 kvarc dörgölő, 5 kavics dörgölő, 2 dörzsölőkő, 2 kőbalta, fenőkődarab fele, 5 db tűzikutya töredék, 7 edényszél bütyökkel, 5 edényoldal bütyökkel, 3 korongon készült díszített töredék, 3 lócsont, állkapocsdarab.

1957-ben a JAM Prügy-Tököföldről származó és meglevő anyagát újra nyilvántartásba vették 57.335.1–43. leltári számon, egységesen Kiss Lajos 1931. évi ásatási anyagának tüntették fel. Ezen kívül leltározásra került az 57.388.1. agyag állatszobor, valószínű ló, sárga, ma: 4,3 cm, h: 3,8 cm, Tatár N. ajándéka. (14. kép 1), és az 57.88.1. leltári számú bronz tokos véső, köpűje megduzzadt, h.: 6,5 cm (14. kép 2).

A leletanyagból a következő válogatást mutatom be:

1. Bronz huzal (14. kép 4), négyszögletes átmetszettel, keskenyedő darab. h: 6,6 cm.

2. Öntőminta töredéke (14. kép 3). Bronz balta felső részének hosszanti fele, mely fent három vízszintes bordával, lentebb ívekkel díszített, alja hiányzik, a mellette levő rész sima. h: 6,6 cm.

3. Csont ár (14. kép 11). Egyik vége hegyesre csiszolt. h: 7,8 cm.

4. Agyag karika (14. kép 5), ovális alakú, átmetszete 2x18 cm. Kívül-belül, és a törésfelülete is fekete. Átmérője valószínű 7 cm volt.

5. Kis edény töredéke (14. kép 6). Peremrésze hiányzik, nyakán párhuzamosan három mélyített árok húzódik, alatta hasonló három mélyedésből álló ívek díszítik. Barna, belül kormos. Meglevő ma: 5,7 cm.

6. Kissé behúzott peremű tálka (14. kép 13) oldal-töredéke. Kívül világosbarna, belül szürkés. szá: 8,8 valószínű, fá: 3 cm, ma: 5,4 cm.

7. Kis edény (14. kép 12) pereme, kissé kifelé ível. Kívül világosszürke, belül fekete. Valószínű szá: 8,4 cm, fá: 2,8 cm valószínű, ma: 4,2 cm.

26 JAM Ltsz. 57.335.37.

27 *Alispáni jelentés* 1931, 102–103.

28 A közigazgatásilag ideiglenesen egyesített Szabolcs és Ung vármegyék közönségéhez 9600-1933.K. számú Jelentése az ideiglenesen egyesített vármegyék alispánjának a vármegyék közigazgatásának 1932. évi állapotáról. Nyíregyháza 1933. XII. Szabolcsvármegyei Jósza Múzeum. 87.

29 A JAM régi leltárkönyvében dátum szerint vannak felsorolva ugyanezek a tárgyak.

8. Táltörödédek szalagfűl indítással (14. kép 14). Kívül világosbarna, belül fekete. Kívül a felső rész kormos. szá: 16 cm valószínűleg, fá: 4,8 cm, ma: 7,6 cm.

9. Árkolt peremű oldaltörödédek (14. kép 10). Kívül szürke, belül fekete. Pereme alatt kannelúrázott. Három darab peremhossz: 5,2 cm, 5,4 cm, 10,2 cm.

10. Mini edény oldaltörödéke (14. kép 8), nyakánál árok húzódik, alatta függőlegesen árkolt. Egy felfelé álló, belülről kinyomott bütyök van rajta, mely szintén árkolt. Fényes fekete, h: 5,6 cm.

11. Kisebb edény nyakának és hasának része (14. kép 7). Párhuzamosan ívelő árkok láthatók a nyakon, és lentebb is kis részben, és enyhén függőlegesen árkolt. Fekete, h: 4 cm.

12. Edény perem- és hasrész (14. kép 9). Téglavörös, törésfelülete szürke. Hasán halszájka minta van, h: 6,6 cm. Oldaltörödékek különböző, az agyagba bemélyedő ívelő vonalakkal, vonalkötegekkel díszítve (15. kép 1–4, 8). Az utóbbi egyik törödéken hegyesszöglet alkotnak a párhuzamos vonalak.

13. Csiszolt kavics (15. kép 7). Szürkés fekete, h: 8,7 cm.

14. Agyag karika (15. kép 6). Világos szürkés, de nagy része vöröses, hiányos, átm: 6,8 cm, v: 2,5 cm.

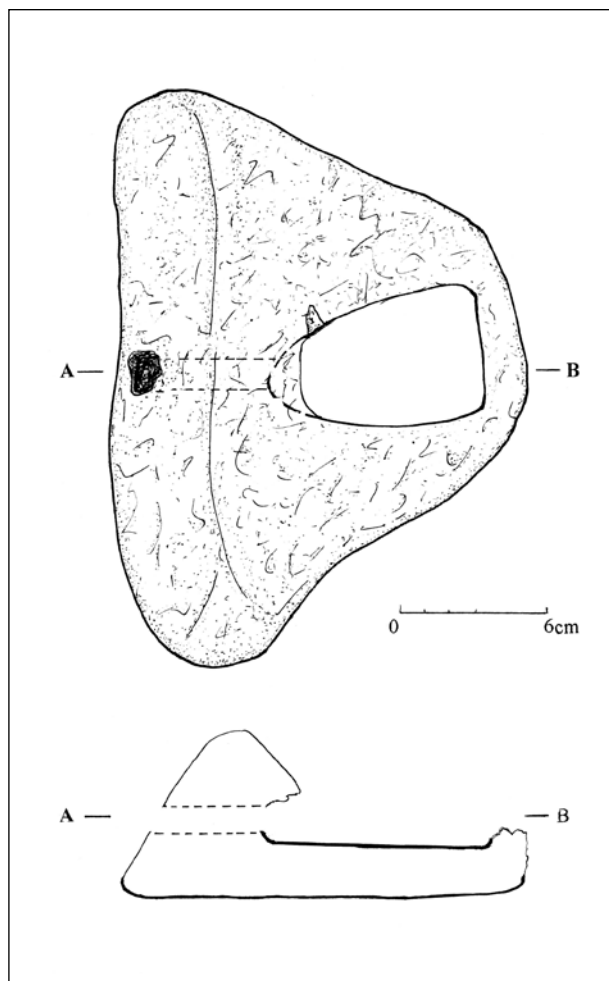
15. Tűzikutyák felső része (15. kép 5, 9), törödékek. Világos barnák, az egyik tetején pontbenyomás van, a másik tetejét két egymást keresztező vonal osztja négy részre. A tűzikutyák teteje kör alakú, átm. 3,6 cm, 5,3 cm.

1936. április 5-én dr. Petrikovics László egy, a leltárkönyvi bejegyzés szerint meghatározhatatlan tárgyat ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak.³⁰ Tudjuk, hogy ez egy agyag amulett (16. kép 1), mely ívelő alakú, két vége kúpos, és középen négy nyúlvány helye van meg, ezek letörtek, h: 6 cm. A leltárkönyvben olvashatjuk, hogy a területről további tárgyak vannak az ajándékozó gyűjteményében Szerencsen.

A 20. század első felében gyűjtött leleteket Prügyön dr. Streda Rezső plébános. 1955-ben az ő hagyatékából kerültek régészeti leletek Budapestre, a Természettudományi Múzeum Őslénytárába, ahonnan később átkerültek a MNM régészeti gyűjteményébe.³¹ A lelet edénytörödékeket, karikákat és kőszközöket tartalmaz, közülük az alábbiak jellegzetesebbek:

1. Kannelurás szalagfűl- és oldaltörödédek (17. kép 1, 18. kép 3).

2. Edénytörödédek, melynek hasán koncentrikus kör árkolás látható (18. kép 2).

13. kép. Prügy-Tökföld, a II. tűzhely háromszög alakú része Kiss Lajos ásatásából. (A szerző rajza)

Fig. 13. Triangle-shaped fragment of the II. fireplace, Prügy-Tökföld, from the excavation by Lajos Kiss. (Drawings by the author)

3. Oldaltörödékek, melyeken vízszintes- és ívelt vonaldíszítés van (17. kép 3–5), és sűrű vonalazás (18. kép 1). Cserép, melyen laza ívelt vonalkötegek (18. kép 5) töltik ki a felületet, és egy másik (17. kép 2), mely vízszintes bordákkal ellátott, ezeken bebökődések sorakoznak. Edény hasának részén (18. kép 4) többsoros hullámvonalköteg díszítés teszi változatossá a tárgyat. Kannelurás edényoldalból kivágott, elnagyoltan kör alakú cserép (18. kép 6). Vastag falú edény (18. kép 7) nyak- és hasrész, melyen a kissé felfelé álló bütyköt belülről nyomták ki.

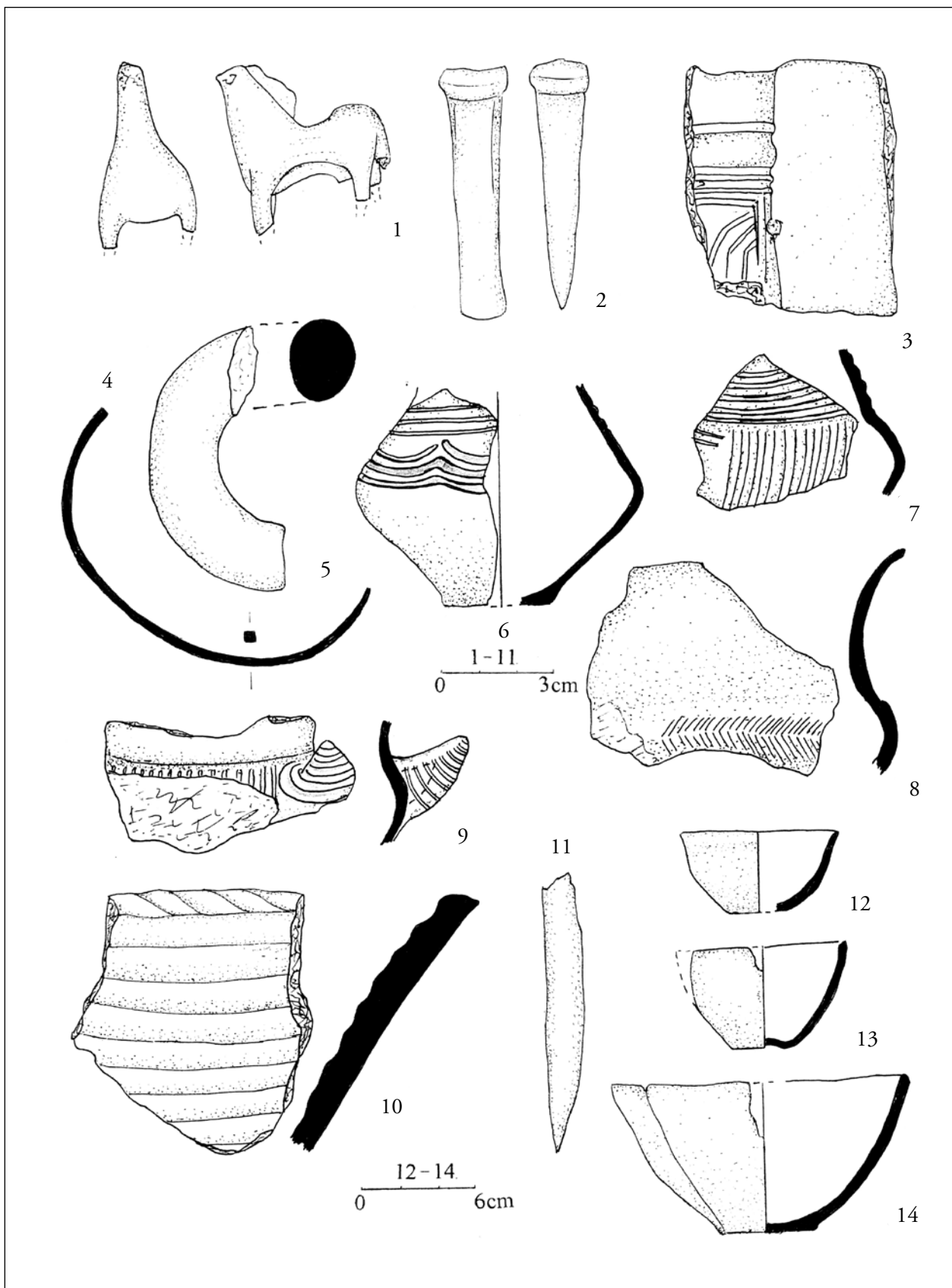
4. Kerek átmetszetű agyag karika (18. kép 6) kissé sérült. átm: 8,4 cm.

5. Öntőminta törödéke,³² feltehetően három tű öntésére szolgált a leltárkönyv szerint.

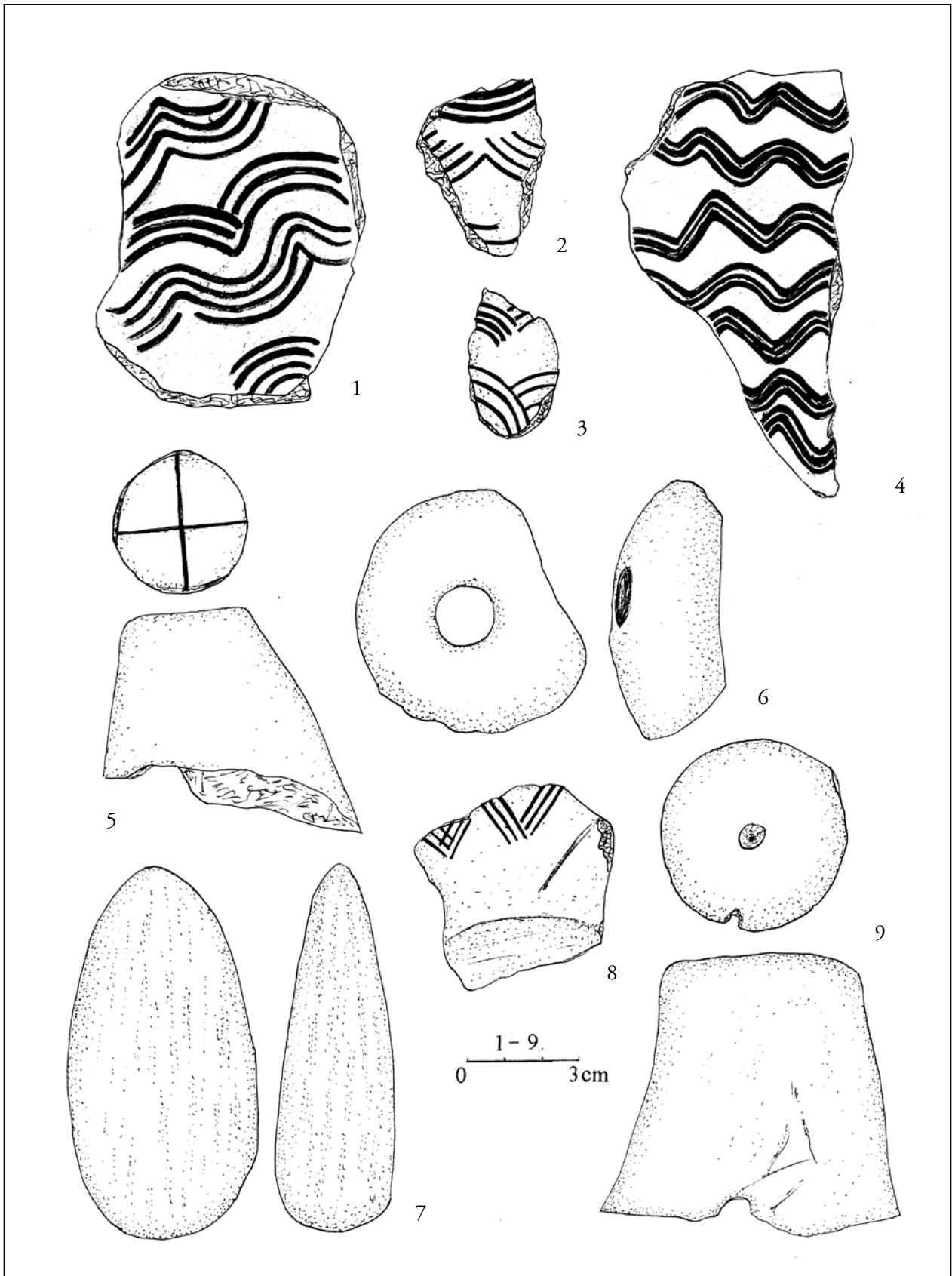
30 MNM Ltsz. 1936.37. SI.

31 MNM Ltsz. 1961.9.1–8., 1962.41.1–21.

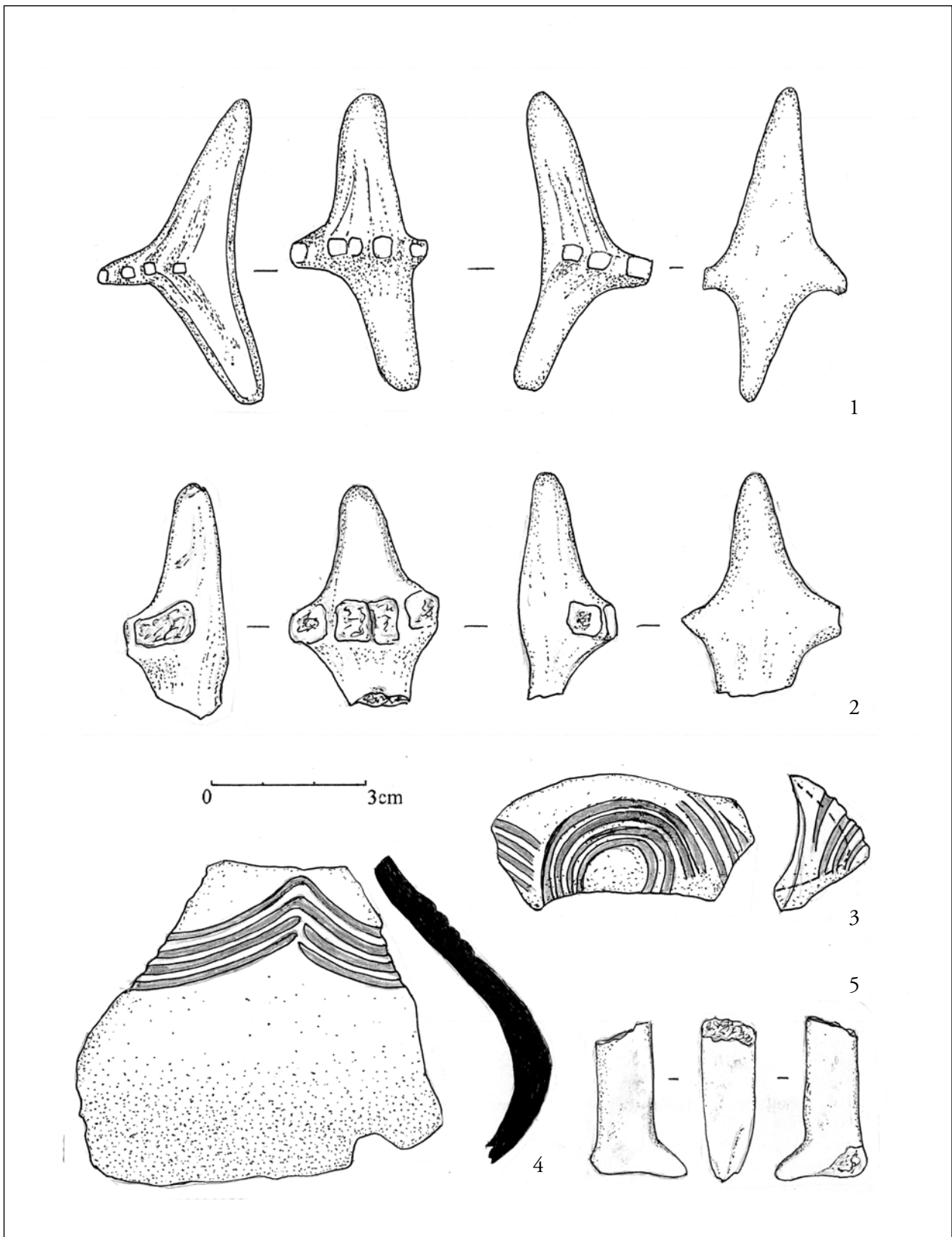
32 MNM Ltsz. 1961.9.8. Nem volt a helyén 2017 őszén, az anyag átnézésekor.

14. kép. Prügy-Tökföld, 1931. évi gyarapodás (JAM) 1. Tatár N. ajándéka. 2–14. Kiss Lajos 1931. évi gyűjtése. (A szerző rajza)
 Fig. 14. Acquisition from Prügy-Tökföld, 1931. Donation of N. Tatár, Jósza András Museum, Nyíregyháza. (Drawings by the author)

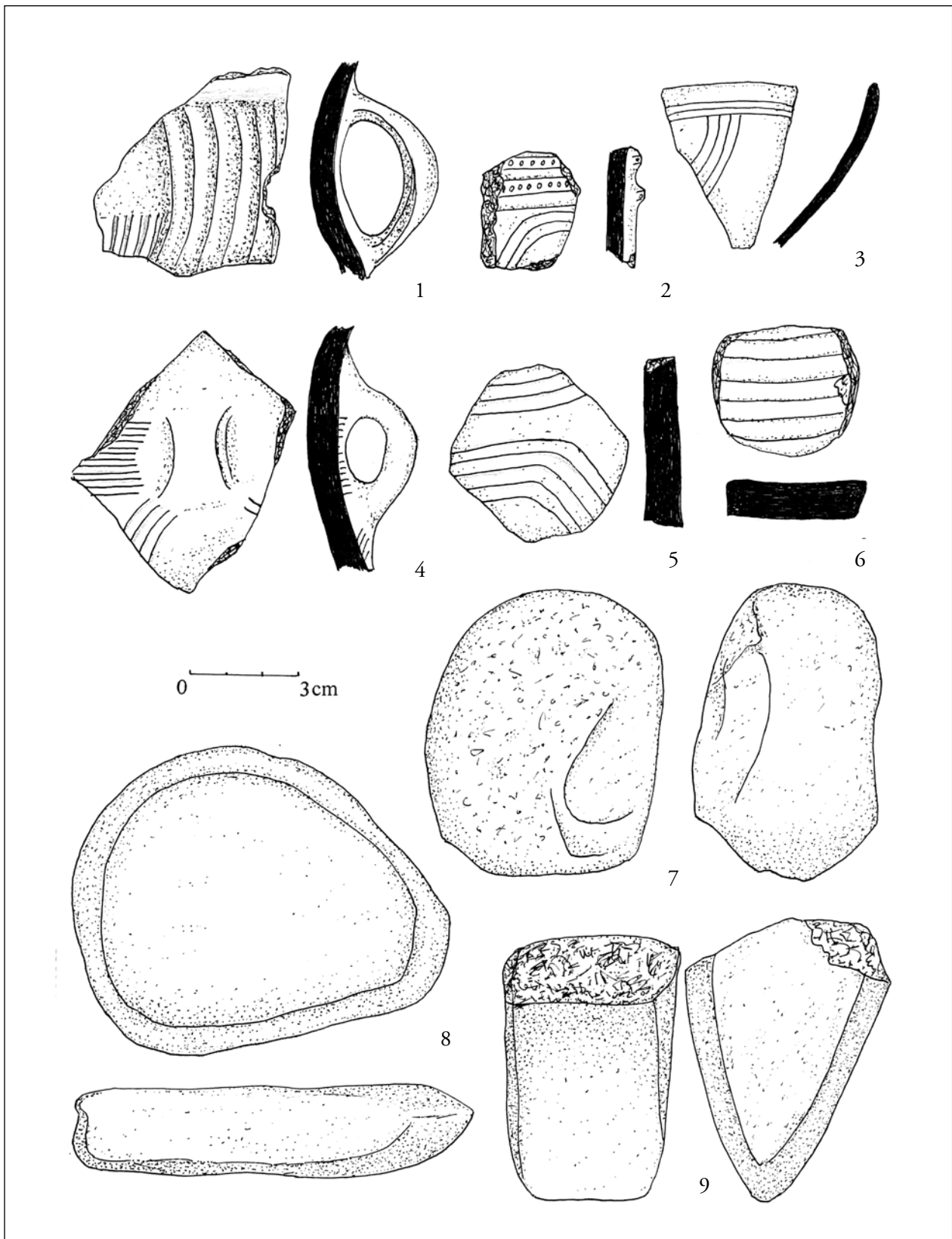

15. kép. Prügy-Tökföld, 1931. évi gyűjtés (JAM). (A szerző rajza)
Fig. 15. Collected objects from the year 1931, Jósa András Museum, Nyíregyháza. (Drawings by the author)

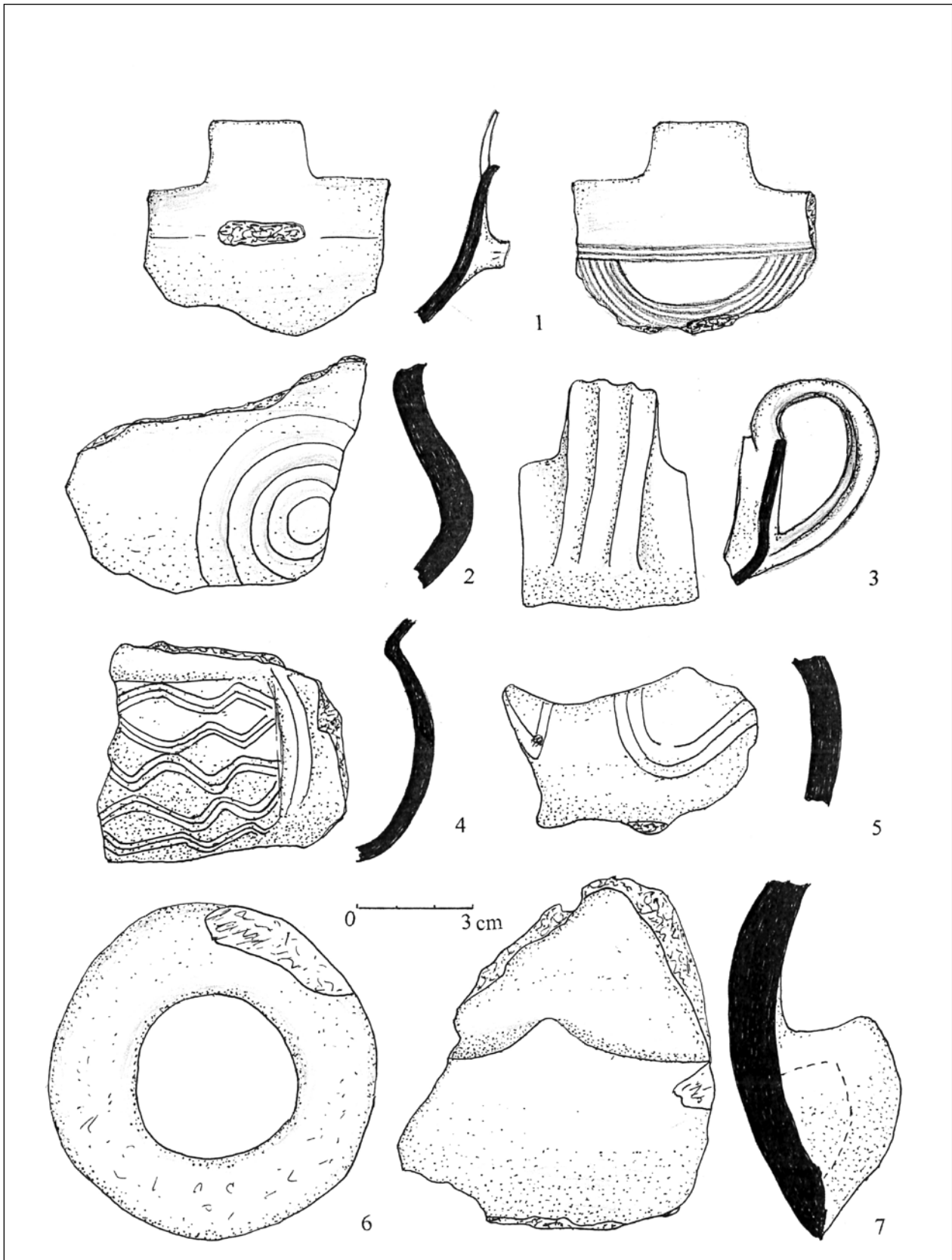

16. kép. Prügy-Tökföld. 1: Hold/Luna amulett (MNM) Dr. Petrikovics László ajándéka. 2–5: edénytöredékek és lábrész (HOM) Dr. Petrikovics László ajándéka. (A szerző rajza)

Fig. 16. Findings from Prügy-Tökföld. 1: Moon/Luna amulet (Hungarian National Museum, Budapest), donation from dr. László Petrikovics. 2–5: Vessel fragments and a lower segment (Herman Ottó Museum, Miskolc), donation from dr. László Petrikovics. (Drawings by the author)

17. kép. Prügy-Tökföld. Cserepek és kőeszközök dr. Streda Rezső hagyatékából (MNM). (A szerző rajza)
Fig. 17. Findings from Prügy-Tökföld. Ceramics and stone utensils from the inheritance of dr. Rezső Streda (Hungarian National Museum, Budapest). (Drawings by the author)

18. kép. Prügy-Tökföld. Edénytöredékek és agyag karika dr. Streda Rezső gyűjteményéből (MNM). (A szerző rajza)
 Fig. 18. Findings from Prügy-Tökföld. Vessel fragments and clay ring from dr. Rezső Streda's collection (Hungarian National Museum, Budapest). (Drawings by the author)

6. Csiszolt kőbalta töredéke (17. kép 9), v: 4,9 cm.

7. Szabálytalan alakú ütőkő (17. kép 7), h: 7,9 cm.

8. Lapos ütőkő (17. kép 8) egyik oldala csúcsba fut, itt erősen kopott, h: 10,3 cm, sz: 8,9 cm, v: 2,5 cm.

9. Hosszúkás alakú csiszolt kő, valószínűleg fe-nőkő,³³ h: 5,6 cm.

1951-ben a szerencsi általános iskola diákjai a Tökföldön gyűjtött cserepeket ajándékoztak a miskolci Herman Ottó Múzeumnak (KOREK–PATAY 1958, 110). Ezek a darabok a neolitikum Bükki-kultúrájából maradtak ránk.³⁴ Ugyancsak ebből a korból származik például az a neolit cserép, mely Nyíregyházára került.³⁵ Trapéz alakú kőbaltákat is találtak.³⁶ A szerencsi általános (volt polgári) iskola tanulói Prügyön, a Tökföldön talált rézkori cserepeket is átadták a miskolci múzeumnak.³⁷

Megay Géza 1954. május 25-én a Tökföldön nyitott egy szondát. Helyszíni vázlatán (5. kép 1) láthatjuk, hogy lelőhelye a Bacsó tanyai bejáró út és a tarcali közlekedési összekötő út kereszteződésétől DK-re volt. A Bacsó tanya azonosítása gondot

okozott, ugyanis ilyen nevű tanya sem a térképeken, sem a helyben élők emlékezetében nincs. Emlékeznek viszont a Juhász tanyára,³⁸ tehát a bacsó és a juhász, mint azonos foglalkozás kétféle megnevezése jön számításba. Az 1950-es évekhez legközelebb kiadott térkép az 1:50000-es méretarányú, és ezen láthatjuk a Tökföldtől É-ra a Juhász tanyát (5. kép 2). Ezen a térképszelvényen már el tudjuk helyezni Megay Géza vázlatát.³⁹ A Bacsó, azaz Juhász tanyai bekötő út, mely a térkép szerint földút fasorral, ennek közepe táján ágazik ki keletre a tarcali bekötő út.⁴⁰ A kereszteződéstől DK-re tököt természetettek, s mellette, a tökföld keleti szélén, a kereszteződéstől 120 m-re volt id. Oláh Miklós répafieldje. Itt, tehát a tarcali összekötő úttól 100 m-re DNy-ra, s a répafield szélétől 2 m-re Nyra nyitott Megay Géza egy 1,5 x 2,5 m-es hitelesítő szondát (5. kép 1. A vázlat D-i részén levő négyszög). Megay Géza jelentésében olvashatjuk, hogy a terület legmagasabb pontján ásott.⁴¹ Leírta a rétegeket:

A felszíntől 50 cm-ig fekete, kevert homokos rétegben vegyes leletanyag került elő. A Bükki-kultúrába sorolta a sűrű vonaldíszes edénytöredéket. Talált kovatöredékeket, kvarc ütőkövet, hallstatti fekete kannelúras kerámatöredékeket, szélesen kihajló peremrészeket, nagyméretű orsógombot, hullámvonalakkal díszített cserepeket, melyeket népvándorlaskorinak határozott meg. Az 50–152 cm-ig tartó réteg két részre osztható. Az első 72 cm, tehát az 50–102 cm-ig szürke, hamus réteg volt, majd az utána következő 30 cm, azaz 152 cm-ig sárgásszürke átmeneti réteg régészeti leletei a következők: turbántekercses peremtöredék, agyag tapasztásdarabok, hombáredények 3 cm vastag faltöredékei, sűrűn kannelúrozott edénytöredék, fekete orsógomb, kis csiszolt kő véső töredéke,

33 MNM Ltsz. 1962.41.21.

34 HOM Ltsz. 53.158.1-2.

35 JAM Ltsz. 56.251.1.

36 HOM Ltsz. 77.10.1., 85.36.1–38.1. Ezek a darabok a szerencsi és a tokaji helytörténeti múzeumból kerültek a megyei HOM-ba. Az 1960-as években sorra alakultak a falu- és helytörténeti múzeumok. Dr. Petrikovics László támogatta a kezdeményezéseket. Így került prügyi leletanyag Mezőkövesdre, Tokajba, és Szerencsre. Az 1960-as évek végén, a tapasztalatok alapján, például az ózdi Gábor Áron Múzeum (HELLEBRANDT 1973, 37–51) szomorú sorsán okulva, a kis múzeumok régészeti anyagát módszeresen a megyei múzeumba koncentrálták, ahol a nyilvántartás, restaurálás és a tudományos feldolgozás szakemberek alkalmazásával biztosított volt. K. Végh Katalin és Kemenczei Tibor behozta a mezőkövesdi (HOM Ltsz. 68.12.1–68.15.15), és a tokaji (HOM Ltsz. 68.7.1–68.11.1) anyagot. Az 1970-es években az ózdi, a szerencsi (HOM Ltsz. 77.3.1–77.38.1), az újabb tokaji (HOM Ltsz. 85.35.1–39.1) régészeti anyagot vettem nyilvántartásba Miskolcon a HOM-ban. Pap Arzén tanár és múzeumalapító halála után a hejőkeresztúri múzeum tárgyai bekerültek a HOM-ba, a régészeti anyagot Simán Katalin írta át a régészeti leltárkönyvbe (HOM Ltsz. 82.42.1–120), az eredeti hejőkeresztúri vegyes leltárkönyv a történeti osztályra került. Ezeket a gyűjteményeket lelkes, múzeumbarát emberek hozták létre, dokumentáció nélkül, amatőr módon. Ózdon később is gyűjtöttek leleteket, így id. és ifj. Dobosy László, Faggyas István például. Az 1970-es évek végén láttam a leletekkel teli dobozokat Ózdon egy olyan melléképületbe zsúfolva, ahol a fal és a tető között ki lehetett látni. Ilyen esetekben a tudományos szempont nem érvényesül. Többen magántulajdonnak tekintették a régészeti kulturális örökséget, kivétel dr. Petrikovics László, aki 1967-ben átadta gyűjteményét a megalakult szerencsi múzeumnak.

37 HOM Ltsz. 53.282.1–2.

38 Kostyó János miskolci természetvédelmi szakember helyismerete szerint. A tarcali bekötő út ma északabbra van.

39 Patay Róbert kigyűjtötte a MNM Adattárban levő, prügyi vonatkozású iratokat a hatástanulmányhoz (HOM Rég. Ad. 2856-00). A MNM Rég. Ad. 167.P.III. jelzésű irat Megay „Tökföld”-i jelentésének összefoglalása. A lelőhelyhez hozzáírták, hogy a Hegyeshát dűlőnél van, tehát, hogy ott ásott Megay. Ez tévedés, Megay a Bacsó tanyai út és a tarcali összekötő út közelében, a terület legmagasabb pontján ásott saját leírása szerint (HOM Rég. Ad. 863-08-90/1/1954 A). A Hegyeshát a Tökföldtől mintegy 2 km-re van légvonalban, és a két magaslat között a Laskodák, későbbi nevén a Kígyóshát vizes, mocsaras területe látható a térképeken. A MNM téves helymeghatározását Szörényi Gábor András nem vette át hatástanulmányában (HOM Rég. Ad. 4095-07), helyesen lokalizálta a Tökföldet.

40 A tarcali bekötő út teljes hossza látható a légifelvételeken (6–7. kép).

41 HOM Rég. Ad. 8623-08-09/1/1954 A)

nagyobb, csiszolt, nyéllyuk nélküli kőbalta része. A 152–267 cm-ig tartó rétegből 45 cm, azaz 197 cm-ig fekete, faszénnel kevert barna volt a föld. Az utána következő 70 cm, azaz 267 cm-ig átmeneti, sötétszürke réteg leletei a következők: négyzetes testű tűzikutya, edénytöredékek, vastag edénydarab füllel, és sok állatcsont. Megay Géza tehát 267 cm mélységig talált kultúrréteget, leleteket. Még 30 cm-t mélyített, tehát 297 cm-ig ásott, de itt már nem volt régészeti anyag. Megay Géza leletei a HOM gyűjteményében 55.16.1–7. és 58.142.1–19. számon kerültek nyilvántartásba, ahol láthatjuk, hogy a teljes leletanyag a Gáva-kultúra hagyatéka. Megay Géza beletározott anyagában egy kő véső (19. kép 6) és egy kis kőbalta töredék (19. kép 3) kivételével minden kerámia. Van edény peremrésze szalagfüllel (20. kép 2), szalagfűl maradványával (21. kép 1), oldaltöredék kis, vízszintesen átlukasztott füllel (21. kép 2), kihajló-, és behúzott peremű edénydarabok bütyökfogóval (21. kép 3, 5), és edényfal része kettéosztott bütyökkel (21. kép 6), továbbá behúzott peremű edény turbántekercses peremrésszel (21. kép 7), edényperem, mely belül turbántekercses, behúzott peremű tál része (19. kép 1), és kis töredék, pereme egyenes, erősebben behúzott egyenes peremű töredék (20. kép 4) felülete szürke, repedezett, égett. Enyhén árkolt a belső felülete (19. kép 2) egy perem- és fal-töredéknek. Pereme enyhén kifelé tart a kis fényezett felületű edénytöredéknek (19. kép 5), mely külső falán vízszintesen árkolt. Szélesebb és keskenyebb függőleges árkolást láthatunk fazekak hasrészén (19. kép 7–8). Edény aljának darabján, az aljához közel két vízszintes árok mélyül az agyagba (19. kép 4). Különleges az a hengeres kerámiatöredék (19. kép 9), ívelő peremrésze alatt egy sávban benyomkodott. Vastag, durva kidolgozású tárgy. Téglavörös, másodlagosan égett, belül kormos.

Prügy-Tökföldön 1960-ban terepet járt Mozsolics Amália és Kalicz Nándor. Általánosan használt, a Gáva-kultúrába tartozó cserepeket gyűjtöttek.⁴² A Tökföldön a folyamatos földműveléssel továbbra is jelentős számú régészeti tárgy került felszínre, ezért a miskolci HOM őskoros régésze, Kemenczei Tibor 1967. aug. 9–16-ig leletmentő ásatást végzett (8. kép 3. helyszínen).⁴³ Az emelkedés hajlatában a felszínen településnyomok látszottak, ezért itt hat, 10 x 3 m-es összefüggő szelvényt nyitott, azaz 180 négyzetméter területet tárt fel (KEMENCZEI 1984, 23. ábra). A telep-

egyrétegű, az objektumok felett 20–40 cm vastag kultúrréteget találtak. A településréteg legnagyobb vastagsága 80 cm volt. Az altalaj a dombhajlatban a legkisebb mélységű, átlag 45 cm, itt az eke elérte, feljebb az emelkedőn 95 cm mély. A feltárt objektumok között földbe mélyített házrészletek, tűzhelyek és gödrök voltak (KEMENCZEI 1971, 37). Az előkerült leletanyagban⁴⁴ kannelúras cserepek, árkolt bütykök, karcolt hullámvonalas, és egymást átlósan keresztező vonalkötegekkel díszített oldalfalak, fenyőmintás edénytöredékek, turbántekercses peremrészek, füles bögrék, tálak, fazekak, spulnik, egész- és töredék orsógombok, valamint agyag karika nehezek található (KEMENCZEI 1984, 62. CXLVIII–CLVII). Mindezek alapján Kemenczei Tibor megállapította, hogy a magaslattal a Hallstatt A idején a Gáva-kultúra hordozói laktak (KEMENCZEI 1984, 161–162).

Dr. Petrikovics László Prügy-Tökföldön talált leleteit átadta az 1967-ben megalakult szerencsi múzeumnak, mely az egész régészeti anyaggal bekerült a HOM-ba.⁴⁵ Közülük figyelemre méltó a karéjos szélű tál (22. kép 9), a fazékszerű mini edények, és a talpcsőves tálak (22. kép 3–8), az állatfigura, az orsógomb (22. kép 13), a hálónéhezék (22. kép 14), a különleges kivitelű agyag tálka,⁴⁶ mely virág alakú, középen fúrt, de nem fúrták át egészen az edényke alját (22. kép 1), és az agancsgomb⁴⁷ (22. kép 12), valamint egy lekerekített sarkú, háromszög alapú kerámiatöredék (22. kép 2), egy pecsételő, melynek alján a plasztikus körök nem síkban, hanem térben helyezkednek el (22. kép 11), és egy kopott agancsvég (22. kép 10). A bronz tárgyakat Kemenczei Tibor feldolgozta (KEMENCZEI 1969, 27–28. XXI. t. 3., XX. t. 5–6. 8–9), ezek: szögletes átmetsetű, zárt karperec, kis csákány, 2 db tokos, füles balta, tokos véső. Korukat Reinecke BD – H A1-re tette (KEMENCZEI 1969, 70).

Prügy-Tökföldön dr. Petrikovics László továbbra is gyűjtötte a kiszántott régészeti tárgyakat.⁴⁸ A HOM-ba került darabok között találunk amulettet (16. kép 2), kis edény árkolt bütykös oldaltöredékét (16. kép 3), edény hasi- és nyaki részét, melyen csúcsba futó ívelt vonalak látszanak (16. kép 4), táltöredéket, kannelúras cserepeket, agyag lábtöredéket (16. kép 5), mely inkább lábbeli jellegű, ezen felül kocsikerék alakú orsógombokat és orsókarikát (KEMENCZEI 1984, CLVII. 15–25).

44 HOM Ltsz. 68.33.1–300. 69.23.1–19.

45 HOM Ltsz. 77.5.4–5.7–8. bronzok, a többi Ltsz. 77.26.1–25.

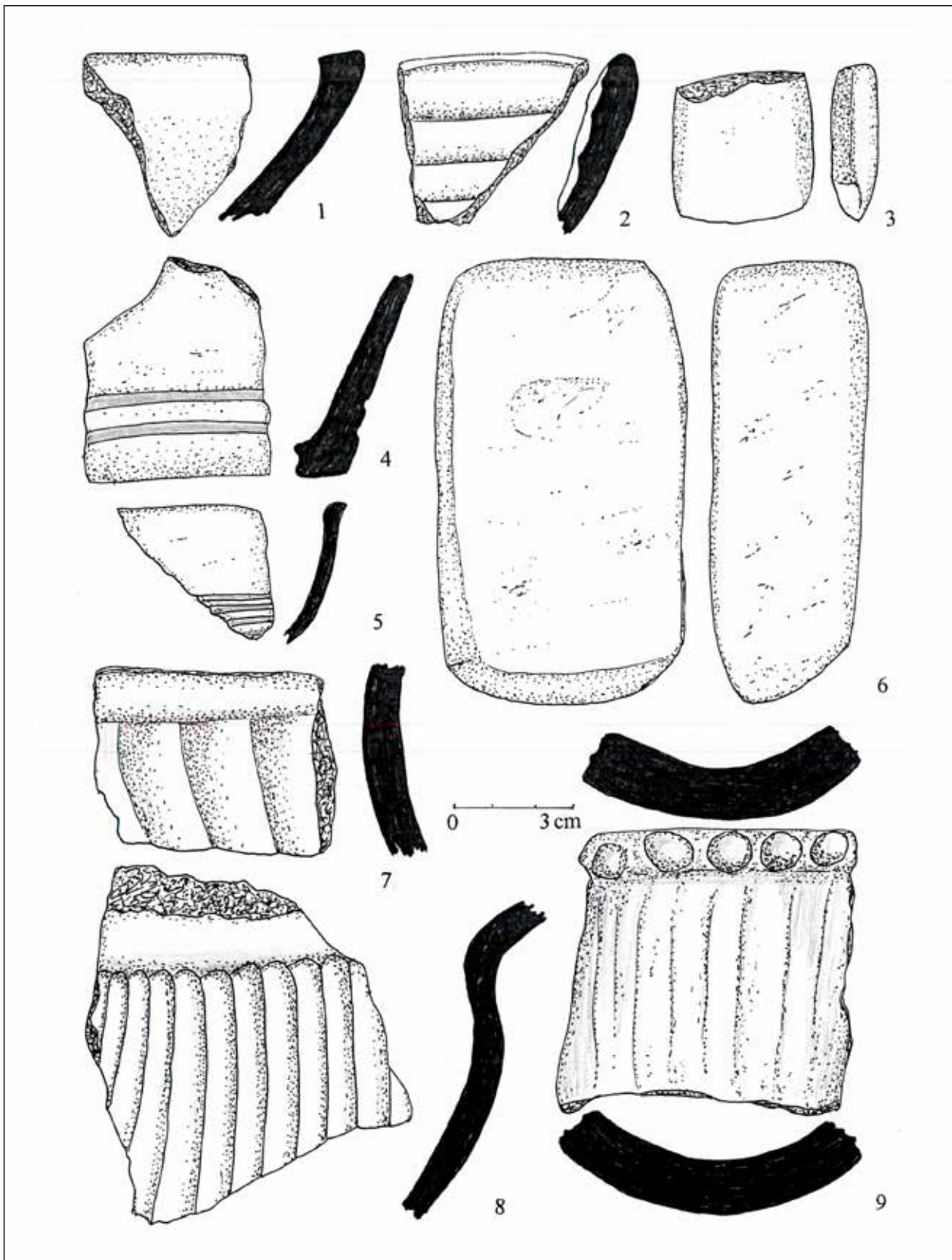
46 HOM Ltsz. 77.26.22.

47 HOM Ltsz. 77.26.25.

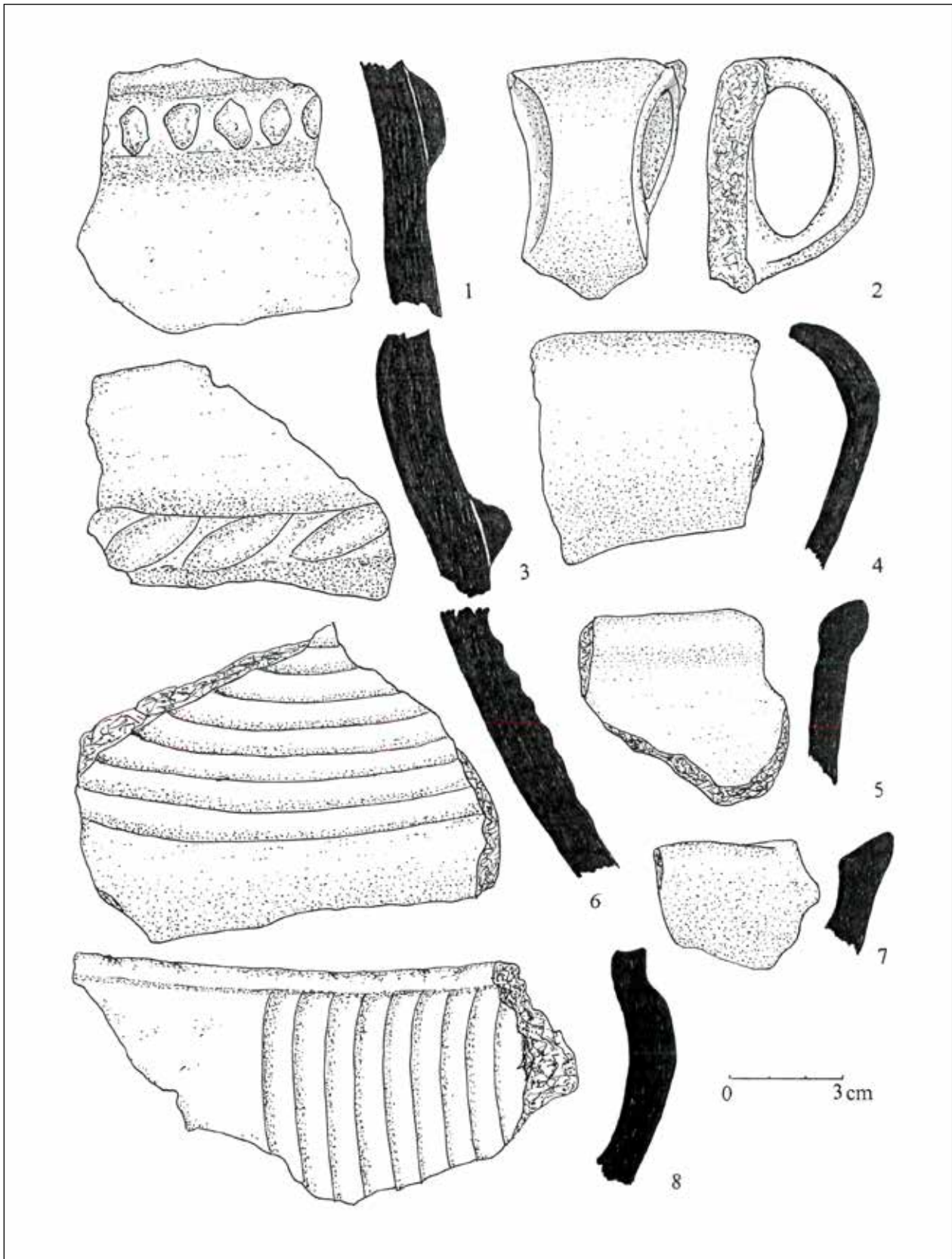
48 HOM Ltsz. 68.34.1–13.

42 MNM Ltsz. 1960.24.1–5.

43 HOM Rég. Ad. 304–68. Kemenczei szükségesnek tartott egy nagyobb arányú feltárást.

19. kép. Prügy-Tökföld. Kerámia oldaltörödékek és kőbalták Megay Géza ásatásából (HOM). (A szerző rajza)
Fig. 19. Ceramic vessel fragments and stone-axes from Géza Megay's excavation, Prügy-Tökföld (Herman Ottó Museum, Miskolc).
(Drawings by the author)

20. kép. Prügy-Tökföld. Edénytöredékek. 1, 3, 5, 8: Farkas János gyűjtése. 2, 4: Megay Géza leletei (HOM). (A szerző rajza)
 Fig. 20. Vessel fragments, Prügy-Tökföld. 1, 3, 5, 8: collection by János Farkas. 2, 4: findings of Géza Megay (Herman Ottó Museum, Miskolc). (Drawings by the author)

1972. április 4-én Farkas János miskolci lakos a HOM-nak ajándékozott leleteket, melyeket Prügyön, a Tökföld falu felőli, azaz déli részén talált.⁴⁹ Mindegyik kerámiatöredék. Van köztük durva házi kerámia bebökődött léccel (20. kép 1), ferdén benyomkodott léccel (20. kép 3), vastag falú, világosbarna edény nyaki része, mely árkolt díszű (20. kép 6), és vastag falú, kívül fényes fekete, belül barna edény hasának darabja, mely szakaszonként függőlegesen árkolt (20. kép 8). Ugyancsak fekete, fényezett felületű az a kis edénydarab, melynek nyaka és kiszélesedő hasa árkolt, belül vöröses színű (23. kép 4). Fényes fekete az a kis edénytöredék (23. kép 8), melynek nyaka igen finoman vonalazott egy részen, a felület többi része sima. Fekete, fényezett felületű oldaltöredék (23. kép 1) felületén ívelő, csúcsba futó párhuzamos vonalak láthatók, részben egymást keresztezik. Edényfalból kivágott, kör alakúra csiszolt darab (23. kép 7), átm: 2,3 x 2,5 cm. Egyik fazék peremrésze megduzzadt (23. kép 5), és kissé kifelé tart, egy másik peremrész befelé lejt (23. kép 7), hasonló darabnál a perem kissé behúzott (23. kép 6), ilyen még egy kormos táltöredék (23. kép 2).

1978-ban Tarr Sándor prügyi lakos a Tökföldön, ásás közben, sekély mélységben talált leleteket, melyeket átadott a miskolci múzeumnak.⁵⁰ A leletek között van kettőskúpos orsógomb (23. kép 3), átm: 2,4 cm, kettőskúpos mini edény (23. kép 5), jelenlegi m: 4,8 cm, 8 trapéz- és kaptafa alakú kőbalta. Figyelmet érdemel az a kőbalta, melynek alakja a bronz baltákéra emlékeztet, de felül vízszintesen átfúrt a nyél számára, ezen a részen vastagabb, és itt tört el, h: 9,2 cm. A két agyag kocsikerék alakú orsógomb (23. kép 10, 11) átm: 7,1 cm, 4,4 cm, egy harmadik 6,5 cm átmérőjű. Az átfúrt kő nehezek lyukacsos, durva kőből készült (23. kép 12), átm: 6,2 cm.

2018. május 5-én jártam a helyszínen. A terepjárás résztvevői Bakti-Bartus Anna, Ortó Péter és Kostyó János madármegfigyelők voltak. Autóval be lehetett menni azon a földúton, mely egykor a Juhász tanya-hoz vezetett. A Pap-tó-köze vizes ívén két helyen feltöltött híd, út vezet. A második híd után gyalog mentünk keletre, a Tökföldre. Az egykori erődítés két dombjától kissé DNy-ra (8–9. kép) egy magaslat, a gerinc, azaz az I. domb húzódik mintegy 500 m hosszán, 100–120 m szélességben, mely fokozatosan lejt a Pap-tó-köze és az egykori Laskodak ívét összekötő egyenes vizes árokig, és két oldalra, azaz a Pap-tó és a Laskodak íve felé is lejt. Ez a terület a II. (4. kép) és

a III. (3. kép 2) katonai térképen jelölt, és ezt a részt Kiss Lajos félszigetkezéssel hasonlította. A gerincen végig találtunk a Gáva-kultúrába tartozó, kívül fekete, belül barna, sima felületű és kannelálás cserepeket, turbántekerceses peremdarabokat, őrlőkő töredéket, de mind apróra tört a folyamatos szántás következtében. A gerinc legmagasabb pontja 98 m, innen ÉK-re látszik a Tokaji (Kopasz)-hegy, és kissé DK-re Prügy falu református temploma (24. kép 1–2). A területen jelenleg sűrű búzavetés nő. Csak a kihagyott részekben és a nagy gépek nyomában találtuk a leleteket. A vetésben láttunk sárgás foltokat, és a legészakibb dombon, azaz a 3. dombon körülbelül 20–25 m szélesen gyéren nőtt a vetés, két jellegtelen cserép volt itt. Valószínű, hogy házmaradvány, patocsos omladék miatt kicsi, ritka és sárgás itt a búza.

2018. április 7-én és október 6-án és 20-án fémkereső műszeres kutatást végeztek a területen a megyei HOM munkatársai, név szerint Kertész Gabriella Nikoletta, Galkó József régésztechnikus és Bakos Gábor régésztechnikus, műszeres leletfelderítő önkéntes csapatával.⁵¹ Az előkerült leletek Miskolcra, a HOM-ba kerültek, s Kertész Gabriella Nikoletta dolgozza fel.

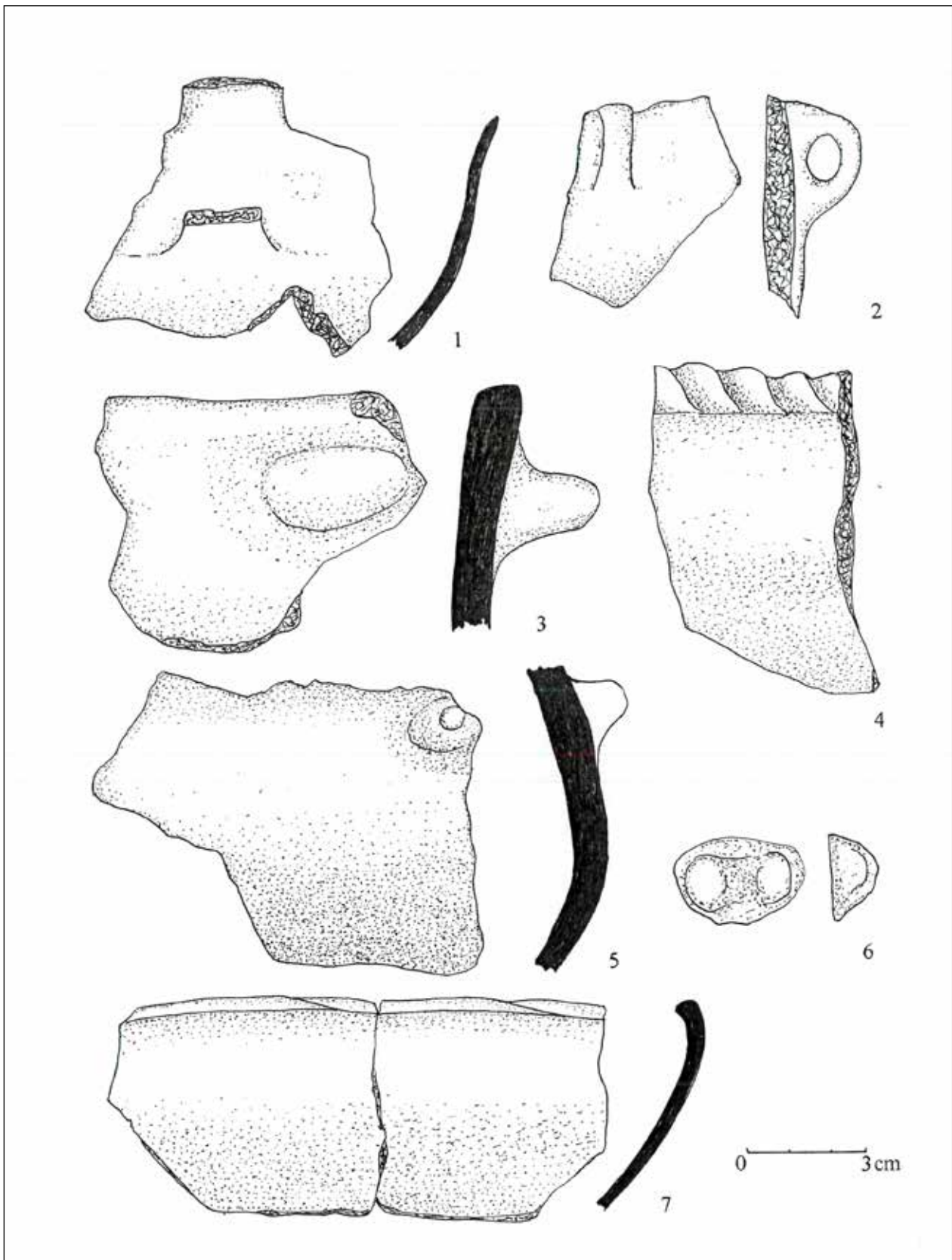
AZ ELŐKERÜLT OBJEKTUMOK ÉS A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

A Tökföldön Kiss Lajos 1931-ben három olvasztókemencét bontott ki, de csak kettő volt értékelhető. Ezt a kettőt a talajra tapasztották, ovális alakúak voltak, méreteik: az első 3 x 2,5 m, a második 4,5 x 3 m. Az 1. és a 2. egymástól 42 m távolságra voltak. A harmadik kemence a másodiktól nyugatra, 20 méterre került elő. Önálló kemencék voltak, használhatták őket egyszerre, de időeltolódással is. Az 1. és a 2. kemencét agyaggal tapasztották ki, ez a tapasztás az 1. tűzhelynél 7 cm vastag volt, az alját edénycserepekkel rakták ki. Az 1. tűzhely nyugati végénél találtak 4 darab 13 cm magas vastag agyagfalat, melyen két ujjnyi lyukak voltak. Feltételezték, hogy a kemence pereme lehetett. A második kemence peremét megtalálták az É-i és a Ny-i részen, ahol 18 cm magas volt. Valószínű, hogy a peremeket az uralkodó szélirány figyelembevételével alakították ki. Az ÉNy-i részen találtak az „anyagelőtét”-nek nevezett idomot (13. kép), mely feltételezhetően bronz nyersanyagforma kiöntésére szolgált. Öntőműhelyt tártak fel ásatáson Lovasberény-Mihályváron (F. PETRES-BÁNDI 1969, 6. kép. 174–175), a vatyai kultúra

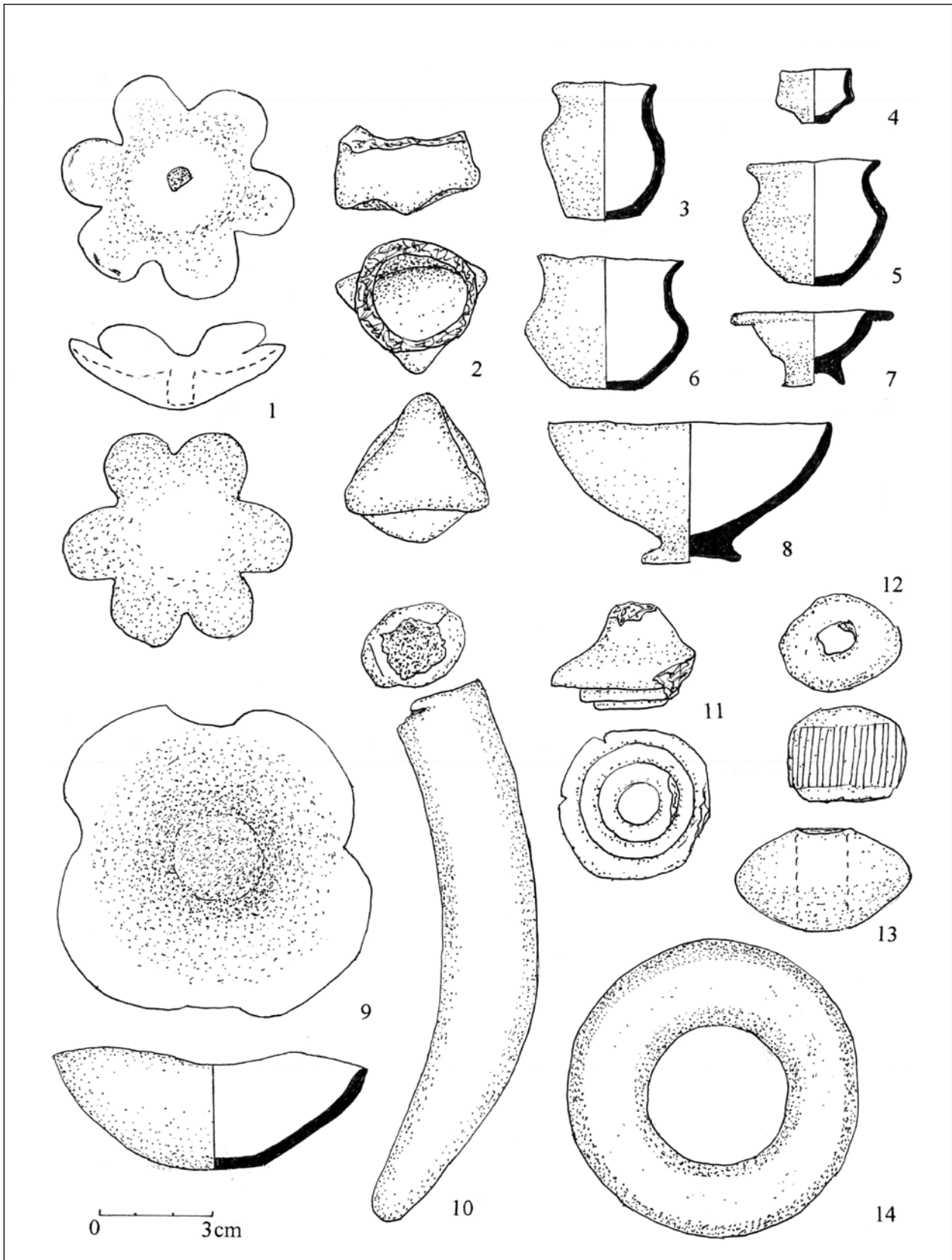
49 HOM Ltsz. 72.10.1–15.

50 HOM Ltsz. 78.26.1–7.

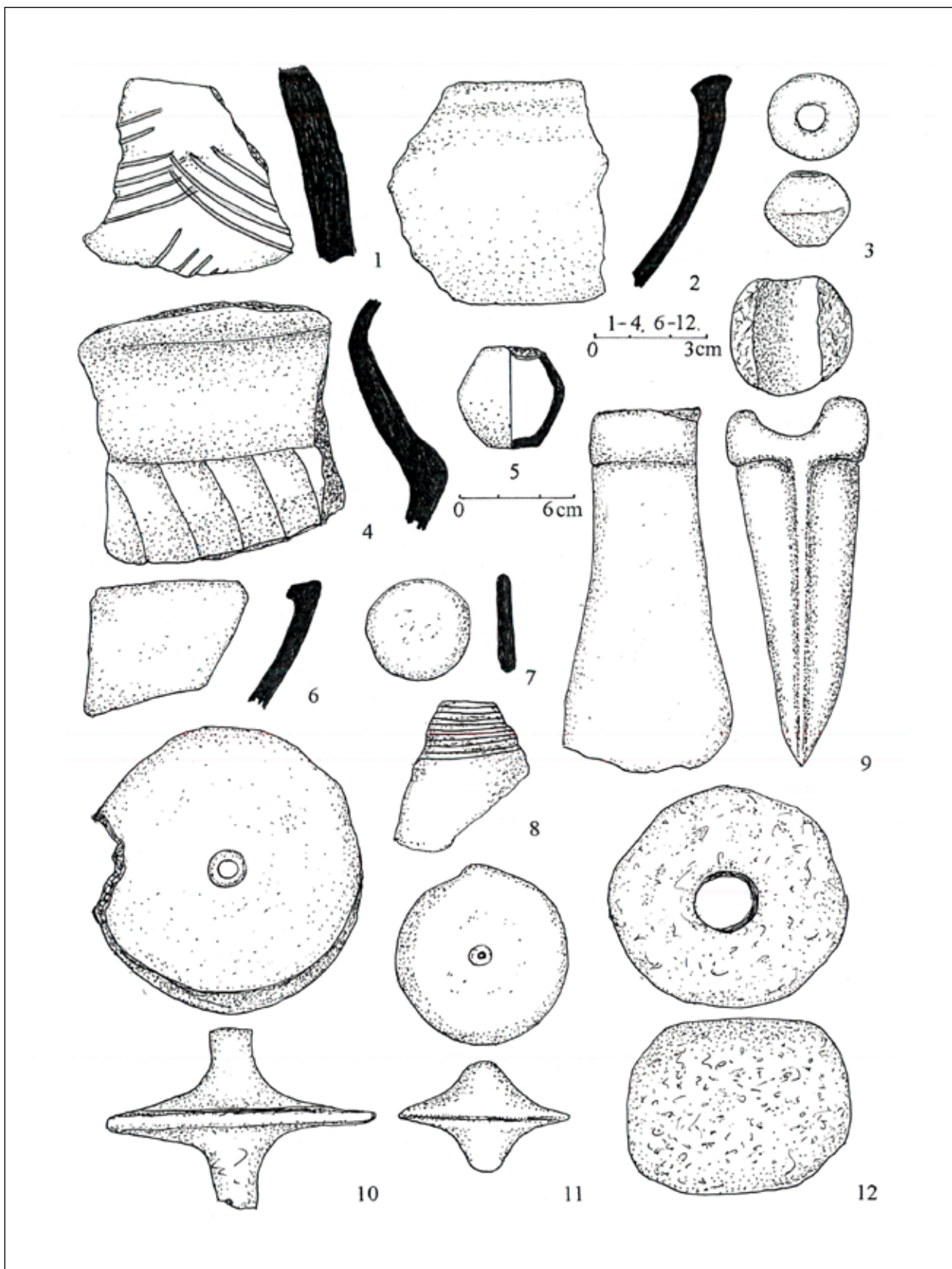
51 HOM Rég. Ad. 6649-19.

21. kép. Prügy-Tököföld. Kerámiatöredékek Megay Géza ásatásából. (HOM). (A szerző rajza)
 Fig. 21. Ceramic fragments from the excavation of Géza Megay, Herman Ottó Museum. (Drawings by the author)

22. kép. Prügy-Tökföld. Válogatás dr. Petrikovics László gyűjteményéből. (HOM). (A szerző rajza)
Fig. 22. Selected pieces from the collection of dr. László Petrikovics, Herman Ottó Museum. (Drawings by the author)

23. kép. Prügy-Tököföld. 1–2, 6–8: Farkas János gyűjtése. 3–5, 9–12: Tarr Sándor gyűjtése (HOM). (A szerző rajza)
 Fig. 23. Findings from Prügy-Tököföld. 1–2, 6–8: collected by János Farkas. 3–5, 9–12: collected by Sándor Tarr (Herman Ottó Museum, Miskolc). (Drawings by the author)

hagyatéka, tehát a középső bronzkorból való. Itt egy nagyjából téglalap alakú házban volt három kemence (KOVÁCS 1977, 14. kép 35), kettő egymás mellett. Cölöplyukak utalnak arra, hogy a kemencéket védőszerkezettel vették közre, mely felfoghatta a szelet, de a kipattanó szikrát is. Ezek a kemencék szintén ovális alakúak, méretük: „a”: 1,10 x 1,00 m, a „b”: 1,08 x 0,75 m, a „d”: 1,30 x 1,00 m lehetett a közölt alaprajz szerint, tehát felével, harmadával kisebbek mint a prügyiek. Az „e” jelű padkán levő minták nyersanyagformák kiöntésére voltak alkalmasak, mint a tökföldi 2. tűzhely „anyagelőtét”-nek⁵² nevezett része. Középső bronzkori öntőműhelyt ismerünk még Mošorin-Feudvar lelőhelyről (HÄNSEL–MEDOVIĆ 2004). Olvasztókemencék maradványait találták a késő bronzkorból Ludas-Varjúdűlőn az 1998–2002. között végzett ásatáson (DOMBORÓCZKI 2004, 11).

Poroszló-Aponhát védett telepén (V. SZABÓ 2002, 44. ábra 1) 9 tűzhely részletet tárt fel Patay Pál a IV–XII. szelvényekben. Egyiket sem lehetett összefüggő padlórésszel, vagy cölöpszerkezetű építményhez kötni. V. Szabó Gábor szerint Patay Pál dokumentációjából nem állapítható meg egyértelműen, hogy az agyagos felület padló volt, vagy egyengetett kemény felület (V. SZABÓ 2002, 2. rész. Katalógus 38). Lehetséges, hogy ugyanúgy a terepviszonyok, és a helyi talaj adják meg a magyarázatot, mint Köröm-Kápolna-domb és Mezőcsát-Cethalom esetében (B. HELLEBRANDT 2016, 61). Lekerekített sarkú, négyszög alakú, peremes tűzhelyek töredékesen kerültek elő, így a XI. szelvény A (V. SZABÓ 2002, 207. kép 1) és X. szelvény D, F (V. SZABÓ 2002, 207. 2–3). A XI. szelvény B tűzhely egyharmada maradt meg, átmérője 1,62 m, kör lakú. A tűzhely nyugati szélére 10 cm széles, 8 cm magas idomot tapasztottak, mely átégett. A platni alatt is volt hasonló. További tűzhely lehetett V. Szabó Gábor szerint a IV. szelvény E, D, I, J, a VIII. szelvény B, C és a XII. szelvény A jelű objektuma.

Minden valószínűség szerint olvasztó kemence volt Mályinka-Dédestapolcsány-Verepce vár DK-i végénél (B. HELLEBRANDT 2007a, 1. kép 4. jelzés) a sánc belső felén. A földfalba mélyítve két nagyobb, mintegy 2 x 3 méteres gödör volt, melyeknél égett kövek és valószínű fűjtató töredéke és őrlőkötőredék került elő (B. HELLEBRANDT 2007a, 16–20. 10. kép 1–4). A leletek a Kyjatice kultúrából valók.

Két öntőmintát ismerünk Prügy-Tökföldről. Az egyik három tű öntésére volt alkalmas a leltárkönyv szerint.⁵³ A másik bronz balta öntésére szolgált töredék,⁵⁴ mely Kiss Lajos ásatásán került elő az első tűhely déli részén (14. kép 3) a hamuval kevert földből, ahol bronz vésőt, gömbölyű dörzsölőkövet és tűzikutyát is találtak. Az öntőminta bronz baltáját Kemenczei Tibor leírta, bordadíszes (KEMENCZEI 1984, 161). Hasonló darabok vannak a románci leletben (KOVÁCS 1977, 19. kép; NÉMETH–TORMA 1965, 16–18, 20–21). Bronz vésőt (14. kép 2)⁵⁵ Kemenczei Tibor (KEMENCZEI 1984, 161) és V. Szabó Gábor (V. SZABÓ 2004, 148) említett. Bronz tokos véső, fűrészlemez, lándzsahegy van Sárospatakon (J. DANKÓ–PATAY 2000, 48. kép 1–3) is. Kemenczei Tibor közölt szögletes átmetszetű zárt karperecet, tokos vésőt, kis csákányt, tokos füles baltát (KEMENCZEI 1969, 33. XXI. t. 3. XX. t. 8.5.6), Reinecke BD-H A1 időre datálta (KEMENCZEI 1969, 70). Ismert még egy bronz *huzal* (14. kép 4).⁵⁶

Prügy-Tökföld leleteinek nagy részét a *kerámiatárgyak* alkotják. A Gáva-kultúra tipikus formáit megtaláljuk az innen előkerült leletek között. A jellegzetesebbeket vegyük sorra: fazéktöredék szinte egyenes oldallal, kitüremkedő peremrésszel (KEMENCZEI 1984, CLI. 21), oldalfalán egy vagy két bütyökkel (KEMENCZEI 1984, CXLIX. 8; CL. 20; CLI. 15; CLVI. 21), kissé ívelt oldalú fazék (KEMENCZEI 1984, CXLVIII. 10), szűkülő nyakú fazék öblösödő hassal (KEMENCZEI 1984, CLI. 20). Jellegzetes a belülről ki nyomott, felfelé álló bütyök (18. kép 7) némelyik fazék vállánál. Hasonló került elő Kemenczei Tibor prügyi ásatásán (KEMENCZEI 1984, CLIII. 2). Nagyméretű árkolt bütykös urna került elő a 20. század elején a Tökföldön.⁵⁷ Nyaka kannelúrázott, kívül fekete, belül barna. Az ilyen edényeket V. Szabó Gábor a IV. D. típusba sorolta (V. SZABÓ 2002, 49. 26. ábra), és a Gáva-kultúra vezértípusának tartotta. Analógiái Poroszló-Aponháton (V. SZABÓ 2002, 209. kép 1), Gávavencsellőn és Nagyállón (KEMENCZEI 1984, 129. t. 1, 130. t. 1–2. 7), valamint Lăpușnál (KACSÓ 1975, Fig. 6; 2001, Abb. 11. 14–16. 20; METZNER-NEBELSICK 2012, 3. fig. 5–6) kerültek elő. A Lăpuș-i és bereni darabokat a H A1-re datálta V. Szabó Gábor, az általa meghatározott protogáva időszakba (V. SZABÓ 2002,

52 Hasonló öntecseket talált Kertész Gabriella Nikolett, Galkó József régésztechnikus és Bakos Gábor régésztechnikus, műszeres leletfelderítő, a HOM munkatársai és önkéntes csapata 2018.10.6-án és 20-án.

53 MNM Ltsz. 1961.8.

54 JAM Ltsz. 57.335.2.

55 JAM Ltsz. 57.389.1.

56 JAM Ltsz. 57.335.1.

57 JAM Ltsz. 57.335.42.

49). Újabbán L. Nagy Márta tárt fel hasonló edénytípusú Szabolcs megyében, az M 3-as autópálya 24. leőhelyén a 248. leletben (L. NAGY 2012, 255–256. I. t. 1). A nagy urnán látható árkolt bütyköt mini edényeken is alkalmazták (14. kép 8). Árkolt bütykös edénytörödek Kemenczei Tibor leletmentésekor is felszínre került (16. kép 3), (KEMENCZEI 1984, CXLIX. 10. CLII. 17). Kettőskúpos mini edény mélyített, ívelt, csúcsba futó többszörös árkolással szintén Kemenczei Tibor leletmentési anyagában van (16. kép 4), (KEMENCZEI 1984, CLVII. 15). Hasonló mini edény van a JAM-ban (14. kép 6), de itt az ívelt árkok felett még három vízszintesen futó párhuzamos árkolás látszik. Hasonló jellegű díszítés van egy töredéken, ahol a vízszintesek alatt kannelúrozott az edényoldal. Egymást keresztező ívelő árkolás látható egy edénytörödeken Farkas János gyűjtésében (23. kép 1). Kettőskúpos mini edényt Tarr Sándor gyűjtött a Tökföldön (23. kép 5). Petrikovics László gyűjtéséből ismerünk hosszúkás mini fazekat (22. kép 3), szélesebb hasú fazekat (22. kép 5–6), talpas tálakat egyenes és profilált peremmel (22. kép 7–8), és egészen kicsi, gyűszűnyi edénykét (22. kép 4).

A tálak között igényes formát képviselnek az ívelt, karéjos peremmel ellátott darabok (22. kép 1. 9), melyek pereme 4, illetve 6 ívűek. A 22. kép 1. rendelkezése ismeretlen, középen egy mélyedés van. A 22. kép 2. kerámiatörödek használata szintén kérdéses. Ívelt peremű, négykaréjos tál került elő Poroszló-Aponháton (V. SZABÓ 2002, 212. kép 1, 31. ábra XVIII. A edénytípus). Prügyön a mélyebb kis tálak pereme elkeskenyedik, hasuk kissé ívelt (14. kép 12–14). A 14. kép 13-as tálka omphalosos, analógiája például Kaba-Bitótag (V. SZABÓ 2002, 178. kép 1–4) ismert darabja.

A díszítések közül a kannelúrát változatosan alkalmazták Prügyön. Megtalálhatók urnák szélesen kihajló belső pereménél (14. kép 10, 19. kép 2), oldalfalon függőlegesen (17. kép 1, 19. kép 7–8, 20. kép 8, 23. kép 4) és vízszintesen (17. kép 4, 20. kép 6, 23. kép 8). Sűrű, függőleges árkolás más díszítéssel kombinálva szintén előfordul (14. kép 7–8). Finom halszálla minta figyelhető meg egy fazék hasán (14. kép 9). Hasonló került elő Kemenczei Tibor körömi leletmentésén (KEMENCZEI 1984, CXL. 11). A peremeket turbántekecszerűen képezték ki (21. kép 7), akad ferdén tagolt perem is (14. kép 10, 21. kép 4). Hullámvonalak hármas- és többszörös párhuzamos kötegekben (17. kép 2, 3, 5, 18. kép 1, 5), és sűrű, sorokba rendezetten is láthatók (18. kép 4). Analógiája Prügyről (KEMENCZEI 1984, CLI. 13) és Poroszló-Aponhátról ismert (KEMENCZEI 1984, CXXVIII. 8), ez utóbbinál

az edényoldal és a perem is hasonló. Dekoratívak a hullámzó, néha örvénylő vonalkötegekkel ellátott darabok (15. kép 1–4), melyekhez hasonlólt tárt fel Kemenczei Tibor a Tökföldön (KEMENCZEI 1984, CLIV. 20). Hasonló díszítés lehetett a Poroszló-Aponháton talált töredéken (KEMENCZEI 1984, CXXVII. 3). „V” alakú vonalkötegek (15. kép 8) láthatók egy edénytörödek alsó részén. Körömben talált hasonlólt Kemenczei Tibor (KEMENCZEI 1984, CXXXIX. 3) és Prügyön (KEMENCZEI 1984, CXLVIII. 15, CXLIX. 16). Doboz-Faluhely anyagában is van hasonló (V. SZABÓ 2002, 159. 5). Az edényeken alkalmaztak bütyköket, olykor többet is (21. kép 3, 5, 6). Széles szalagfüll (17. kép 1) kannelúrozott (18. kép 3) és sima (18. kép 1, 21. kép 1, 20. kép 2) kivitelben is készült, van hurkafüll is (17. kép 4, 21. kép 2) is változatos megformálásban.

Figyelemre méltó töredék Megay Géza leletmentési anyagában (19. kép 9) a hengeresen ívelő, másodlagosan kiégett csőszerű töredék. Esetleg fűjtató része lehetett. Másodlagosan kiégett töredék Farkas János gyűjtésében is van.⁵⁸ A HOM gyűjteményében van egy láb alakú töredék (KEMENCZEI 1984, CLVII. 24), mely inkább lábbelit formáz (16. kép 5). Kerámia edény oldalfalából alakított kör látható Prügyről dr. Streda Rezső gyűjtésében (17. kép 6) és Farkas János anyagában (23. kép 7), valamint Kemenczei Tibor publikációjában (KEMENCZEI 1984, CLVII. 11; CLI. 5. 6. 14). *Pecsétlő* (22. kép 11) a Tökföld telepéről a szerencsi múzeumtól átvett anyagban van.⁵⁹ Rendhagyó forma, hiszen a pecsétlő felület nem egyenes, feltehetően használatkor puha anyagba mélyedhetett. Ismerünk pecsétlőt Taktabáj 3. sírjából (KEMENCZEI 1984, 164. CLVIII. 6. 7; V. SZABÓ 2002, 38. ábra XLIII. 56), ahol az urna mellett volt. Kemenczei Tibor edénysímítónak írta le ezt a két darabot, mert ovális pecsétlő felülete sima. Hasonló került elő Vencsellő-Kastélykert lelőhelyen (DANI 1999, V. t. 1–2). Elképzelhető, hogy ennél is csak a bemélyedő ovális forma volt lényeges. A meglevő információk alapján V. Szabó feltételezte, hogy a Gáva-kultúra pecsétlői temetkezéseknél kerültek elő (V. SZABÓ 2002, 54). *Tűzikutyák* (15. kép 5, 9) a JAM-ban vannak. Hengeres testűek, és felső részük kör alakú, az egyikben középen kis lyuk van, a másik sekély árkolással négy részre osztott.

58 HOM Ltsz. 72.10.10.

59 A leletek szórványok, és nem mindegyik tárgy kerülhetett elő Prügy-Tökföldön.

A szövés-fonás egyik kelléke a *vetélő*. Sárospatakon Tatár Mihály gyűjtésében vannak agyagból készített, hengeres testű darabok (10. kép 4–6), melyek mindkét végük felé elkeskenyednek, majd laposan kétfelé ágaznak. Oldalnézetük elhegyesedő végű ovális.⁶⁰ Hosszuk: 6,7 cm, 6,5 cm, 6,4 cm. A *spulnik* (10. kép 7–8) agyagból készültek, két végük kiszélesedik, és homorú. Hosszuk: 3,4 cm, 4,1 cm. Vannak agyag *hálónehezékek*, melyek lekerekített sarkú kúp alakúak, laposak, és felső részükön átfúrtak (10. kép 2–3). Egy töredék és két ép darab van, ez utóbbiak H: 8,6 cm, 8,2 cm. Nehezeknek tarthatjuk az *agyag karikákat* is. A JAM-ban levő agyag karikák átmérője 7 cm és 6,8 cm (14. kép 5, 15. kép 6), a MNM példánya 8,4 cm átmérőjű (18. kép 6), a szerencsi múzeumtól átvett anyagban levő (22. kép 14) átmérője 8,2 cm. *Kő karika* (23. kép 12) szintén súly, nehezek lehetett, átmérője 6,2 cm. Hasonló agyag karikákat talált leletmentésekor Prügyön Kemenczei Tibor (KEMENCZEI 1984, CLVI. 11, CLVII. 17. 21, CLI. 4). A tűzikutyáknál leírt darabok (15. kép 5, 9) lehetnek hálónehezékek is. Körömben is kerültek elő (B. HELLEBRANDT 2016, 62. kép 1–8) analógiái. Kettőskúpos *orsógomb* (23. kép 3) van a HOM-ban Tarr Sándor gyűjtéséből, átmérője 2,4 cm. A szerencsi múzeumtól átvett tárgyak között (23. kép 13) van egy 4,8 cm átmérőjű orsógomb. Kissé ovális átmérőjű orsókarikát gyűjtött Petrikovics László,⁶¹ átmérője 6,5 cm. Kocsikerék alakú orsógombot gyűjtött Petrikovics László,⁶² Tarr Sándor (23. kép 10, 11). Analógiái Kemenczei Tibor leletmentésekor is kerültek elő (KEMENCZEI 1984, CLVII. 5, 22). Hasonlók Köröm-Kápolna-dombon (B. HELLEBRANDT 2016, 72, 56. kép 2, 5, 7–9). A bemutatott anyagban a vetélők ritkaságszámba mennek, a többi tárgy ismert a kor leletei között.

Az *állatfigurák* megtalálhatók a Gáva-kultúra telepein, így Köröm-Kápolna-dombon is (B. HELLEBRANDT 2016, 72–73). Prügyön találtak lóalakot, egy van Sárospatakon Tatár Mihály gyűjtésében (11. kép 2a), és egy Nyíregyházán (14. kép 1) Tatár N. ajándékként. Ugyancsak Sárospatakon van szarvasmarha (11. kép 1), sertés és kecske szobrocska (J. DANKÓ–PATAY 2000, 35, 45a kép). Valószínűleg juh volt a 11. képen a 2b darab, és kutyának tarthatjuk (11. kép 3) a hegyes orrú figurát. A kutya a késő bronzkorban már nyáját őrzött, és a vadászatban is segítette az embert (BÖKÖNYI 1991–1992, 18–20). Bikafigura került

elő például Poroszló-Aponháton (KEMENCZEI 1984, CXXVII. 12) és Köröm-Kápolna-dombon (B. HELLEBRANDT 2016, 57. kép 4. 6). Az állatábrázolások, és általában a magyarországi művészet jelképrendszerének feloldását Kovács Tibor szerint a DK-európai művészet adja meg (KOVÁCS 1977, 72). Eredetét a görög-mükénéi-kréai vallásban látta, hiszen a görög istenek olykor állatalakban jelentek meg az emberek között. A görög mitológiából ismert, hogy Zeus maga néha bika, néha hattyú képében járt a földön. Carola Metzner-Nebelsick kutatásai alapján arra az eredményre jutott, hogy az állatszobrocskákat telepeken találják, és használatuk szakrális eseményekhez kapcsolhatók. A Kárpát-medencében előkerült állatfigurák típusuk alapján a Dnyeszter és a Szeret felső szakaszának⁶³ vidékén előkerültekhez állnak legközelebb (METZNER-NEBELSICK 1998, 395–397; V. SZABÓ 2002, 54), ez azonban nem zárja ki a DK-európai, azaz a görög-mükénéi-kréai eredetet.

Amulettek

Küllős kerék (12. kép 2) Sárospatakon van, Tatár Mihály gyűjteményéből ismert. Fémből készült, négyküllős, és a küllők között párhuzamos, karcolt vonalak láthatók. Csak az egyik oldalát dolgozták ki szépen. A küllős kerék mint Napszimbólum a késő bronzkorban gyakorivá vált (KOVÁCS 1977, 74; KRISTIANSEN–LARSSON 2005). Hasonló küllős kerék amuletteket láthatunk Warnecke munkájában (WARNECKE 1999, 69. ábra). *Csillag alakú amulett* (10. kép 1) szintén Tatár Mihály gyűjteményével került Sárospatakra (J. DANKÓ–PATAY 2000, 35, 43. kép 1). Vidékünkön egyelőre unikum. Metzner-Nebelsick térképre vitte a csillagformák lelőhelyeit, de a mi tágabb területünk fehér folt ezen a térképen (METZNER-NEBELSICK 1997, 4) „*Tűskés*” szimbólumot találtak Prügy-Tökföldön. A legszebb és ép ívű darabot (16. kép 1) dr. Petrikovics László ajándékozta a MNM-nak.⁶⁴ Tatár Mihály gyűjtésében 3 darab van (12. kép 1, 3, 6). Ismert még egy példány (16. kép 2) dr. Petrikovics László gyűjtéséből, mely a HOM-ba került, s azonos Kemenczei Tibor publikációjában levővel (KEMENCZEI 1984, CLVII. 20), és V. Szabó Gábor feldolgozásában is szerepel (V. SZABÓ 2002, 38. ábra, XLIV. 50. lelőhelyszám). Analógiája Poroszló-Aponháton került elő (KEMENCZEI 1984,

60 Sárospataki Református Gyűjtemény, Ltsz. B.1888.68.16.1.

61 HOM Ltsz. 68.34.13.

62 HOM Ltsz. 68.34.12.

63 Köröm-Kápolna-domb hivatkozásában elírás történt, tévesen szerepel a Dnyeper folyó a Dnyeszter helyett (B. HELLEBRANDT 2016, 73).

64 MNM Ltsz. 1936.37. SI.

CXXVIII. t. 7). V. Szabó Gábor erről a lelőhelyről három darabot említett (V. SZABÓ 2002, 213. kép 10–11, 38. ábra XLIV. 32). Ezeket a tárgyakat ívelésük alapján (16. kép 1) Hold/Luna-szimbólumnak tarthatjuk, és a „tüskék” a Hold sugarait jelezhetik változó számban, a Hold telésének arányában. A prügnyi darabok holdnegyed formáznak. Az újhoid ünneplésére találunk utalást a Közel-Keletről (BIBLIA 1991, 817. Izajás jövendölése 1). Az asztrológiai amulettek, tehát az égitesteket, a Napot, a Holdat megjelenítő amulettek az egyiptomi és az antik világban gyakoriak voltak (KÁKOSY 1978, 284–286). A csillagvallásokat a tudomány Kr. e. 3000 körüli időtől tartja számon (KÁKOSY 1978, 5), Mezopotámiától a Közel-Keleten át elterjedtek.⁶⁵ A Nap és a Hold része volt az egyiptomi ember tudatának (KÁKOSY 2002, 314–318). A piramisszövegek ígérete szerint az emberi lélek a csillagok közé jut (KÁKOSY 1978, 59–60, 102–106, 165). Plutarchos ósidóktól ismert tanításként foglalta össze és közölte az egyiptomi vallási elképzeléseket, így az istenek lelkének tekintette a csillagképeket (KÁKOSY 1978, 59). A Nap- és a csillagszimbólumokat Kovács összefüggésbe hozta a termékenység rítusokkal (KOVÁCS 1977, 74).⁶⁶ A termékenységet és a növekedést is a Hold hatásának tulajdonították (PÁSZTOR 2011, 326). Egyéb régészeti leletekben is láthatunk félholdat, például csüngőkön és más viseletkiegészítőkön (KIRÁLY–KOÓS–TARBAY 2014, 320). Prügny-Tökföld lakóinak létalapja földművelés és az állattartás volt. Az éltető Nap és az éjszakai égbolt a Holddal és a csillagokkal jelentette azt a természeti közeget, amelyben éltek, ezeket az égitesteket összefüggésbe hozták egyes megfigyelt jelenségekkel, ezeket formálták meg amulettné,⁶⁷ és ezek segítségével remélték az égiek jóindulatát. Amulett lehetett az az állati szemfog is, mely Tatár Mihály gyűjteményéből került Sárospatakra.

65 Az Ég Királynője, a babilonai Istar/Astarte istennő, apja a Holdisten, anyja a Holdisten felesége. Jelképe egy csillag, melyet a Venus- azaz Esthajnal csillaggal azonosítottak (BERTRAM 2003, 161–162). Istar tiszteletére csillag alakú kalácsot szoktak sütni (BIBLIA 1991, 891. Jeremiás 2b), és áldozni (BIBLIA 1991, 941. Jegyzetek 7/16–20). Az égitestek imádására is találunk utalást (BIBLIA 1991, 892. Jeremiás 8).

66 Ugyancsak a termékenység áldozatoknál volt szerepük az urnamezős- és a hallstatt kor holdidőjainak (NAGY 1979, 68).

67 A csillagvallások elterjedési területén az égitestekből próbálták következtetni a jövőre, a csillagjóslás ismert volt (BIBLIA 1991, 857. Izajás 47), Egyiptomban is gyakorolták (KÁKOSY 1978, 99–145). Mezopotámiában elterjedtek voltak a varázslatok (BIBLIA 199, Izajás, jegyzetek 879–880. 47/1–15).

Csont tárgyak

Csont *nyílhegy*⁶⁸ Tatár Mihály gyűjteményéből került Sárospatakra. *Csont ár* (14. kép 11) a JAM-ban⁶⁹ van a Tökföldről. *Agancs gyöngy*, illetve gomb (22. kép 12) Petrikovics László gyűjtéséből ismert.⁷⁰ Párhuzama Köröm-Kápolna-domb anyagában látható (B. HELLEBRANDT 2016, 60. kép 2). Az agancs *eszközt* (22. kép 10) a földművelésnél használhatták. Kopott darab, csiszolt vége levágott. H: 14,5 cm.

Köeszközök

Lapos, trapéz alakú *balta*⁷¹ és lapos, kaptafa alakú, kissé hiányos élű balta került a HOM-ba Tarr Sándor gyűjtésével, hosszuk 6,6 cm és 8,2 cm. Párhuzamos oldalfalú lapos balta (19. kép 3) töredékét tárta fel Megay hitelesítő szondájában. Vaskosabb, de párhuzamos oldalfalú csiszolt kőbalta töredéke (17. kép 9) Streda Jenő anyagában van. Kő *véső* (19. kép 6) Megay Géza ásatási szondájából került elő. Külön figyelmet érdemel az a *kőbalta* (23. kép 9), melyet a bronz baltákhoz hasonlíthatunk. Hosszú, oldalélei lefelé kissé szétnyílnak, éle kissé ívelt és csorba. Felül szélesebb gallérja van, itt fúrtak nyíllyukat, s itt törött el. Jelenlegi H: 9,2 cm. Átfúrt kő *hálonehezék* (23. kép 12) esetleg a szövőszék nehezéke is lehetett. Szabálytalan alakú, vaskosabb *ütőkő* (17. kép 7), valamint lapos, ívelt oldalú *ütőkő* (17. kép 8) van dr. Streda Rezső gyűjteményében, H: 7,9 cm és 10,3 cm. Csúcsos, csiszolt *kavics* (15. kép 7) a JAM-ban van. A Sárospataki Református Kollégium gyűjteményében is őriznek *ütőkövet*, *dörzslőkövet* és *örlőkövet* (J. DANKÓ–PATAY 2000, 34). *Fenőkő* van dr. Streda Rezső gyűjteményében,⁷² H: 5,6 cm.

Állattartásra utalnak az agyagszobrocskák, melyek szarvasmarhát, lovat, juhot, kecskét mintáznak. Valószínű kutya a 6. kép 3. figura. A bronzkor kezdete óta tartott ló az élet minden területén, a köznapi életben és a hadviselésben is jelentős szerepet töltött be (BÖKÖNYI 1991–92, 18). Vörös István feldolgozta Köröm-Kápolna-domb Gáva-kultúrába tartozó állatcsontanyagát, és meghatározása alapján a Tökföldön ugyanezeket a háziállatokat tartották (VÖRÖS 2016, 1. táblázat).

68 Lásd 16. jegyzet

69 JAM Ltsz. 57.335.3.

70 HOM Ltsz. 77.26.25.

71 HOM Ltsz. 78.26.1.

72 MNM Ltsz. 1962.41.21.

Temetkezés

Prügy-Tökföld Gáva-kultúra idején élt lakossága minden valószínűség szerint Taktabájon az Erdőalja részen temetkezett. Az Erdőalján 1929-ben urnasírra bukkantak (KEMENCZEI 1984, 118. lelőhely, 163–164). A sírleletet Patay Pál vitte a MNM-be, azaz urnát, fazekat, talpas tálkát, turbántekercses táltoredéket, bronz kengyelfibulát és bronz karikát.⁷³ Negyven év múlva Patay Pál azonosította a lelőhelyet, további 17 hamvasztásos sírt tárt fel (KEMENCZEI 1984, 24. ábra, 163–166).⁷⁴ A prügyi és a taktabáji leletanyagban több hasonlóságot látott Kemenczei Tibor például a Prügyön talált táltípus (KEMENCZEI 1984, CXLVIII. 7, 8, 13) analógiája Taktabájon is előkerült (KEMENCZEI 1984, CLIX. 9). Az Erdőalja (5. kép 2) a Tökföldtől DK-re, légvonalban 5–6 km-re levő szárazulaton van. A hasonló korú telepek és temetők közti távolság vidékünkön több kilométer. Például Köröm-Kápolna-domb lakóinak feltételezhető temetkezése a településtől mintegy 5 km-re, a Halomsornál valószínűsíthető (B. HELLEBRANDT 2016, 65). Mályinka-Dédestapolcsány-Verepce-vár Vásárhelytetőn élt emberek temetkezési helye minden bizonnyal a lakóhelytől ÉNy-ra, 3 km-re levő Dédestapolcsány-Várerdő területén levő halmok lehettek (B. HELLEBRANDT 2007a, 5). Mind a Gáva-, mind a Kyjatice kultúra hordozói hamvasztották halottaikat. Se Körömben, se Prügyön a telepen nem találtunk hamvasztóhelyet. Minden bizonnyal a temetőkből lehettek az égetőhelyek, ahogy azt Nyékládháza-Istvánónál az urnamezős kultúra temetőjében láthattuk.⁷⁵ Bodroghalom-Medvetanyánál a kelta temetőben (B. HELLEBRANDT 1999, 197–198. párhuzamokkal) találtunk hamvasztóhelyet (B. HELLEBRANDT 1993, 3. kép). Prügy-Tökföldet Taktabáj-Erdőaljával összeköti a Peres-Kígyós-ér, azaz a Takta, ezen a vízen leszállíthatták az elhunytat és a temetési szertartás kellékeit.

ÖSSZEFOGLALÁS

Prügy-Tökföldön a Gáva-kultúra hordozói föld- és vízivárat alakítottak ki, a helyi földrajzi adottságok figyelembevételével. A vár 5 nagyobb dombból áll, melyeket, és az egész rendszert víz és földsánc védte. Jelentős fémműves központ működött az I. dombon, több kemence került elő. Az itt élt emberek sírjait minden bizonnyal Taktabáj-Erdőalja hamvasztásos temetőjében lokalizálhatjuk. A hitvilágra utalnak a Nap-, Hold- és csillag alakú amulettek. A Tökföldön 1931–32-ben, 1954-ben és 1969-ben történt kisebb leletmentés. Az ásatók égszinyomokat nem találtak. Feltételezhető, hogy egy nagy vízszintemelkedés, egy mindent elsöprő árvíz vetett véget a telep létének. A föld- és vízivártól kissé délre, a Zrínyi u. 12. háznál bronzlelet került elő, melyet 1970-ben vittek a HOM-ba (1. kép, azon:16231; 8. kép 4. helyszín) (KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 514; KEMENCZEI 1981, 29, 37–38). A leletanyag ún. „trák-kimmer” típusú, s a preszkíta kor, azaz a Kr. e. 9–6. századig tartó időszak legrégebb lelete az Alföldön. Több hasonló korú lelet került napfényre az idők folyamán, így például áttört markolatú kard Szerencs-Vincetanyánál és Kesznyéten-Szérűskertnél (HELLEBRANDT 1985, 24–31). Ludas-Varjú dűlő területén a későbronzkori telep mellett preszkíta telepet hitelesítettek (DOMBORÓCZKI 2004, 11). A Gáva-kultúra lakossága után a preszkíták népesítették be a vidéket.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm a budapesti Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár igazgatójának, Zsupos Zoltánnak, az Információs Iroda vezetőjének és munkatársainak a 19. századi kataszteri térképek kutatási- és közlési lehetőségét. Köszönöm a Hadtörténeti Múzeum és Térképtár vezetőjének és munkatársainak a légifelvételek átnézési- és publikálási engedélyét. Megköszönöm P. Fischl Klára lektori, és Tóth Arnold szerkesztői munkáját. A MNM-ben levő anyag hozzáférhetőségét Tarbay Gábor régésznek, a HOM-ban levő leletekét Kalászdí György gyűjteménykezelőnek, a JAM-ban levőket L. Nagy Márta igazgatóhelyettesnek és Mester Andrea gyűjteménykezelőnek köszönöm. Sárospatakon a Református Kollégium Gyűjteményében a prügyi anyag kutatását Pocsainé Eperjesi Eszter igazgató és munkatársa tette lehetővé. A technikai megoldásokban a HOM munkatársai, Honti Szabolcs, Nagy Zoltán, Bárdos Nándor, Gál Viktor, Nagy S. József és Tóth Krisztián voltak segítségemre.

73 MNM Ltsz. 1949.16.1–5.

74 HOM Ltsz. 71.6.1–72.

75 HOM Rég. Ad. 2675-99. Például a 21. sírnak jelölt helyen az erősen kormos, faszenes talajban hamvak és egy félig égett emberi lábszárcsont került elő, a forgó rész égett.

24. kép. Prügy-Tökföld. A Tökföld déli részéről fotózva a Tokaji (Kopasz)-hegy és a prügyi református templom.
(A felvételt készítette Bakti-Bartus Anna)

Fig. 24. View of the landscape at Prügy-Tökföld. The Tokaji (Kopasz)-hill and the protestant church in Prügy, photographed from the southern edge of Tökföld area. (Photo by Anna Bakti-Bartus)

RÖVIDÍTÉSEK

átm. – átmérő
 fá. – fenékmérő
 h. – hossz, hosszúság
 ltsz. – leltári szám
 m. – mélység
 ma. – magasság
 sz. – szélesség
 szá. – szájátmérő
 v. – vastagság

HOM – Herman Ottó Múzeum
 HOM Rég. Ad. – Herman Ottó Múzeum,
 Régészeti Adattár
 JAM – Jósza András Múzeum, Nyíregyháza
 MNM – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
 MNL – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest

IRODALOM

BANNER János

1939 A hódmezővásárhelyi Nagytatársánc. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből*, 14. 93–111.

BERTMAN, Stephen

2003 *Élet az ókori Mezopotámiában* [Handbook to Life in Ancient Mesopotamia]. Gold Book Kft. h. n. [New York]

BIBLIA

1991 *Biblia*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.

BÖKÖNYI Sándor

1991–1992 Állattenyésztés, vadászat, növénytermelés a bronzkori tell-kultúrák idején. In *Dombokká vált évszázadok. Bronzkori tell-kultúrák a Kárpát-medence szívében*. Kiállításvezető. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Damjanich János Múzeum, Budapest–Szolnok.

CZUKOR Péter–PRISKIN Anna–

SZALONTAI Csaba–SZEVEÉNYI Vajk

2017 Késő bronzkori földvárak a Dél-Alföldön [Late Bronze Age fortified settlements in the southern Great Pannonian Plain]. In V. SZABÓ Gábor–BÁLINT Marianna–VÁCZI Gábor (szerk.): *A második hajdúböszörményi*

szitula és kapcsolatrendszere [The second situla of Hajdúböszörmény and its relations]. Budapest–Hajdúböszörmény. 211–230.

CSENDES László–N. IPOLY Márta

1977 *Települések szelvényezése*. Hadtörténeti Térkép-tár, Budapest.

CSORBA Csaba

2002 Az Árpád-kori vármegyétől Borsod-Abaúj-Zemplén megyéig. In VIGA Gyula (szerk.): *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyekönyv*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés, Miskolc. 85–142.

DANI János

1999 A Gáva-kultúra urnatemetője Vencsellő-Kastélykert lelőhelyről [Das Urnengräberfeld der Gáva-kultur vom Fundort Vencsellő-Kastélykert]. *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve*, XLI. 109–135.

J. DANKÓ Katalin–PATAY Pál

2000 *Régészeti leletek a sárospataki Református Kollégium tudományos gyűjteményeiben* [Funde im Museum der wissenschaftlichen Sammlungen des Reformierten Kollegiums von Sárospatak]. POCSAINÉ EPERJESI Eszter előszavával, TÓTH Endre közreműködésével. Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 2. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

DOMBORÓCZKI László

2004 Régészeti kutatások Ludas, Varjú-dűlőn 1998 és 2002 között (Előzetes jelentés) [Archaeological investigations at Ludas, Varjú-dűlő between 1998 and 2002 (Preliminary report)]. *Régészeti kutatások Magyarországon* [Archaeological Investigations in Hungary] Budapest. 5–23.

P. FISCHL Klára–HELLEBRANDT Magdolna–REBENDA János Pál

2011 A füzesabonyi kultúra települése Emőd-Istvánmajor (M30/36. lh.) és Emőd-Karola szőlők területén. [Siedlung der Füzesabony kultur auf dem gebiet Emőd-Istvánmajor (Fundstelle M30/36) und Emőd-Karola szőlők]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, L. 105–129.

FÖLDI ERVIN (szerk.)

1980 *Magyarország földrajzinév-tára II. Borsod-Abaúj-Zemplén megye*. Kartográfiai Vállalat, Budapest.

GOGÁLTAN, Florin–SAVA, Victor–KRAUSE, Rüdiger

2019 A Late Bronze Age Mega-fort in the Lower Mureş Basin in Southwestern Romania. In

- HANSEN, Sven–KRAUSE, Rüdiger (ed.): *Materialisierung von Konflikten: Beiträge der Dritten Internationalen LOEWE-Konferenz vom 24. bis 27. September 2018 in Fulda – Materialisation of conflicts: proceedings of the Third International LOEWE Conference, 24–27 September 2018 in Fulda*. Habelt, Bonn. 191–221.
- HÄNSEL, Bernhard–MEDOVIĆ, Predrag
2004 Eine Bronze gießerwerkstatt der frühen Bronzezeit in Feudvar bei Mošorin in der Vojvodina. In HÄNSEL, B. (Hrsg.): *Parerga Praehistorica. Jubiläumsschrift zur prähistorischen Archäologie*. 15 Jahre UPA. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 100. Bonn. 83–111.
- HEEB, S. Bernhard–SZENTMIKLÓSI, Alexandru–BĂLĂIRE, Ralf–KRAUSE, Rüdiger
2017 Cornești-Iarcuri – 10 years of research (2007–2016). Some important preliminary results. In HEEB, Bernhard S.–SZENTMIKLÓSI, Alexandru–KRAUSE, Rüdiger–WEMHOFF, Matthias (eds.): *Fortifications: The Rise and Fall of Defended Sites in the Late Bronze Age and Early Iron Age of South-East Europe. International Conference in Timișoara, Romania from November 11th to 13th, 2015*. Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 21. Berlin. 217–228.
- HELLEBRANDT, Magdolna
1973 Az ózdi régészeti gyűjtemény. *A Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 12. 37–51.
1985 Neue spätbronzezeitliche Schwertfunde aus Nordungarn. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 37. 24–31.
1999 *Celtic Finds from Northern Hungary*. Corpus of Celtic Finds in Hungary III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- B. HELLEBRANDT, Magdolna
1993 Kelta temető feltárása Bodroghalom-Medvetanyán [Die Aufdeckung von keltischen Friedhöfen in Bodroghalom-Medvetanya]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXX–XXXI. 15–52.
2000a Szirmabesenyő története az újkőkortól a magyar honfoglalásig. In LÉNÁRD Béla–RÉMIÁS Tibor (szerk.): *Fejezetek Szirmabesenyő múltjából*. Szirmabesenyő.
2000b Szirmabesenyő-Földvár [Szirmabesenyő-Erdverschanzung (Erdburg)]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXXIX. 77–93.
2001 Putnok-Pogonyi-pusztai vízivára [Die Wasserburgen von Putnok und Pusztapogony]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XL. 127–142.
2003a Adatok Vilmányi régészeti topográfiájához. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLII. 69–84.
2003b Urzeitliche Erdwälle und Wasserburgen. In KACSÓ, Carol (ed.): *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag, Baia Mare, 10–13. 10. 2001*. Bibliotheca Marmatia 2. Baia Mare. 217–237.
2005a Szerencs régészeti leletei. In FRISNYÁK Sándor–GÁL András (szerk.): *Szerencs monográfiája*. Szerencs Város Önkormányzata, Szerencs. 47–70.
2005b The Sirok area in the Iron Age and the Roman Period. In GÁL, Erika–JUHÁSZ, Imola–SÜMEGI, Pál (ed.): *Environmental Archaeology in North-Eastern Hungary*. *Varia Archaeologica Hungarica* XIX. Budapest. 345–356.
2007a Mályinka-Dédestapolcsány-Verepce-vár és Miskolc-Kőlyuk I.-barlang vasleletei [The Iron Finds from Mályinka-Dédestapolcsány-Verepce-vár and the Miskolc-Kőlyuk I. Cave] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLVI. 5–38.
2007b Arnót. In HAJDÚ Melinda (összeállította): *A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2006–2007-ben*. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLVI. 169–198.
2011 Bronztekercs Abaújvevcserről [Bronze spiral of Abaújvevcsér]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, L. 131–152.
2016 A Gáva-kultúra települése Köröm-Kápolna-dombon. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, LV. 11–124.
- KACSÓ, Carol
1975 Contributions a la connaissance de la culture Suciului de Sus a la lumière des recherches a Lăpuș. *Dacia*, 19. 45–68.
2011 *Repertoriul arheologic al județului Maramureș 1–2*. Bibliotheca Marmatia 3. Baia Mare
- KÁKOSY László
1978 *Egyiptom és az antik csillaghit*. Apolló Könyvtár 9. Akadémiai Kiadó, Budapest.
2002 *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Osiris Tankönyvek. Osiris Kiadó, Budapest.

- KEMENCZEI, Tibor
1969 Újabb bronzleletek Borsod megyéből [Neue Bronzefunde im Komitat Borsod]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, VIII. 27–68.
- 1971 A Gáva kultúra leletei a miskolci múzeumban [Funde der Gáva Gruppe in Miskolc Museum]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, X. 31–86.
- 1981 A prügyi koravaskori kincslelet [Der früheisenzeitliche Hortfund von Prügy]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 1981. 29–41.
- 1984 *Die Spätbronzezeit in Nordostungarn*. Archaeologica Hungarica LI. Budapest.
- 2009 *Studien zu den Denkmälern skythisch Geprägter Alföld Gruppe*. Inventaria Praehistorica Hungariae XII. Budapest.
- KEMENCZEI Tibor–K. VÉGH Katalin
1971 Leletmentések és ásatások 1969–70-ben [Fundrettung und Ausgrabungen im Jahre 1969–70]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, X. 507–515.
- KIENLIN, L. Tobias–MARTA, Liviu–SCHRAMM, Patric–RUNG, Eugen
2012 Results of the geophysical survey in the swamp fortification of the Gáva culture at Căuaș-Sighetiu in the Ier Valley, North-Western Romania. *Studii și Comunicări*, XXVIII/1. 83–99.
- KIENLIN, L. Tobias–P. FISCHL, Klára–PUSZTAI, Tamás
2018 *Borsod Region Bronze Age Settlement (BORBAS)*. *Catalogue of the Early to Middle Bronze Age Tell Sites Covered by Magnetometry and Surface Survey*. Habelt, Bonn.
- KIRÁLY, Ágnes–KOÓS, Judit–TARBAY, Gábor
2014 Representations of Jewellery and Clothing on Late Bronze Age anthropomorphic clay Figurines from north-eastern Hungary [Reprezentări ale podoabelor și îmbrăcămintei pe figurinele antropomorfe din lut din epoca bronzului în nord-estul Ungariei]. *Apulum*, LI. 307–340.
- KISÉRY László
1962 A Taktaköz vízrajzi kérdései. *Borsodi Földrajzi Évkönyv – Borsodi Szemle Könyvtára*, 2. 32–40.
- KOÓS, Judit
2002 Bronzezeitliche Siedlungsforschungen in Nordostungarn [Bronzkori telepkezelések Északkelet-Magyarországon]. *Budapest Régiségei*, XXVI. 221–233.
- KOREK József–PATAY Pál
1958 *A Bükki kultúra elterjedése Magyarországon*. Régészeti Füzetek II. 2. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. Kézirat gyanánt.
- KOVÁCS Tibor
1977 *A bronzkor Magyarországon*. Hereditas, Corvina Kiadó, Budapest.
- 1995 Bronzművesek, harcosok, kincsleletek. In *A bronzkor kincsei Magyarországon. Időszakos kiállítás katalógusa, 1995. május 12. – október 15.* Janus Pannonius Múzeum, Pécs.
- KRISTIANSEN, Kristian–LARSSON, Thomas
2005 *The Rise of Bronze Age Society. Travels, Transmissions and Transformations*. Cambridge University Press, Cambridge.
- KÜHNE László
1962 Földrajzi helynévkutatás a Bükk északi részén és Mezőcsát környékén. *Borsodi Földrajzi Évkönyv – Borsodi Szemle Könyvtára*, 2. 138–142.
- LEHMPHUL, Ralf–HEEB, Bernhard–SZENTMIKLÓSI, Alexandru–STOBBE, Astrid–KRAUSE, Rüdiger
2019 The Genesis of the fortification of Cornești-Iarcu near the Mureș Lower Course (Romanien Banat). – A Phase Model on the Chronology of the Settlement and Fortification Structures. *Materialisierung von Konflikten: Beiträge der Dritten Internationalen LOEWE-Konferenz vom 24. bis 27. September 2018 in Fulda – Materialisation of conflicts: proceedings of the Third International LOEWE Conference, 24–27 September 2018 in Fulda*. Habelt, Bonn. 153–278.
- MATUZ D., Edit–NOVÁKI, Gyula
2002 *Spätbronzezeitliche, früheisenzeitliche Erdwälle in Nordungarn*. Inventari Praehistoriae Hungariae 10. Budapest.
- METZNER-NEBELSICK, Carola
1997 Tönerne Stecker – „magische” Gegenstände? Ein Beitrag zum keramischen Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit in Südost- und Mitteleuropa. In BECKER, Cornelia–DUNKELMANN, Marie-Luise–METZNER-NEBELSICK, Carola–PETER-RÖCHER, Heidi–ROEDER, Manfred–TERZAN, Biba (Hrsg.): *Xpóvos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel*. Internationale Archäologie Studia Honoraria 1. Espelkamp. 577–599.

- 1998 Abschied von den „Thrako-Kimmeriern“? – Neue Aspekte der Interaktion zwischen karpatenländischen Kulturgruppen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit mit der osteuropäischen Steppenkoine. In HÄNSEL, Bernhard–MACHNIK, Jan (Hrsg.): *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen metallzeiten (4000–500 v. Chr.)*. München-Rahden/Westf. 361–422.
- 2012 Channeled pottery in Transylvania and beyond – ritual and chronological aspects. In MARTA, Liviu (ed.): *The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania – Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen. Symposium Satu Mare 17–18. Junel/Juni 2011. Studii și comunicări. Seria arheologie XXVI-II. Satu Mare*. 65–81.
- NAGY László
- 1979 A tűzikutya és holdidol kérdése magyarországi leletek alapján. [Zur Feuerbock- und Mondidol frage aufgrund der ungarischen Funde]. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 14. 1–73.
- L. NAGY, Márta
- 2012 Neue Beiträge zu spätbronzezeitlichen Deponierungssitten im Oberen Theißgebiet. In: MARTA, Liviu (ed.): *The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania – Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen. Symposium Satu Mare 17–18. Junel/Juni 2011. Studii și comunicări. Seria arheologie XXVIII. Satu Mare*. 255–280.
- NÉMETH Péter–TORMA István
- 1965 A románci későbronzkori raktárlelet [Der Depotfund von Románd (Kom. Veszprém, Bezirk Zirc) aus der Spätbronzezeit]. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 4. 59–90.
- PÁSZTOR Emília
- 2011 Kognitív régészet és etnoarcheológia. Égitestek és jelenségek lehetséges ismerete a bronzkori Kárpát-medencében [Cognitive Archaeology and Ethnoarchaeology. How far was known pledge of celestial bodies and phenomena extended on the territory of the Carpathian Basin during the Bronze Age?] In FEKETE Mária (szerk.): „...eleitől fogva”. *Régész – Tanár – Ember. A 75 éves Makkay János köszöntése. Specimina nova Dissertationum ex Instituto Historiae Antiquae et Archaeologiae Universitatis Quinqueecclesiensis. Supplementum XI. Vivarium Fontium 6. Genianet Kiadó, Pécs*. 315–344.
- F. PETRES Éva–BÁNDI Gábor
- 1969 Ásatás Lovasberény-Mihályváron. *Archaeologiai Értesítő*, 96. 174–175.
- PRISKIN Anna–CZUKOR Péter–SZALONTAI Csaba–SZEVERÉNYI Vajk
- 2013 Késő bronzkori településszerkezeti kutatások a Dél-Alföldön: „Zárt terek – nyitott határok” projekt. *Magyar Régészet*, 2013. ősz. 1–6.
- SAVA, Victor–GOGÁLTAN, Florin
- 2017 The Bronze Age Fortifications in Munar „Wolfsberg”, Arad County. The 2014 and 2017 Archaeological Researches. *Analecta Archaeologica Ressoviensia*, 12. 75–100.
- V. SZABÓ Gábor
- 2002 *Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéhez. A proto-Gáva periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken*. PhD disszertáció, kézirat, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest.
- 2004 Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (BD, HA, HB periódus) Tisza-vidéken [Houses, Settlements, and Settlement Structures in the Tisza region of the Late Bronze Age (Period BD, HA, HB)]. In NAGY Emese Gyöngyvér–DANI János–HAJDÚ Zsigmond (szerk.): *MOMOS II. Őskoros Kutatók II. Összejövetelének konferenciakötete. Debrecen, 2000. november 6–8. Debrecen*. 137–170.
- 2017 A Gáva-kerámiastílus kora. Az Alföld a Hajdúböszörményi szitulák földbekerülésének időszakában. In V. SZABÓ Gábor–BÁLINT Marianna–VÁCZI Gábor (szerk.): *A második hajdúböszörményi szitula és kapcsolatrendszere [The second situla of Hajdúböszörmény and its relations]*. Budapest–Hajdúböszörmény. 231–278.
- 2019 *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök, ékszerek nyomában*. Hereditas Archaeologica Hungariae. Archaeolingua Alapítvány – MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest.
- SZEVERÉNYI, Vajk–CZUKOR, Péter–PRISKIN, Anna–SZALONTAI, Csaba
- 2017 Recent work on Late Bronze Age fortified settlements in south-east Hungary. In HEEB, Bernhard S.–SZENTMIKLÓSI, Alexandru–KRAUSE, Rüdiger–WEMHOFF, Matthias (eds.): *Fortifications: The Rise and Fall*

of Defended Sites in the Late Bronze Age and Early Iron Age of South-East Europe. International Conference in Timișoara, Romania from November 11th to 13th, 2015. Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 21. Berlin. 135–148.

VÖRÖS István

2016 Köröm-Kápolna-domb késő bronzkori település archaeozoológiai vizsgálata

[Archaeozoological analysis of Late Bronze Age settlement at Köröm-Kápolna-domb]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, LV. 125–139.

WARNECKE, Thilo F.

1999 *Hallstatt- und frühlatenezeitlicher Anhänger-schmuck.* Internationale Archäologie 50. Rahden/Westf.

HILLFORT AND WATER FORTRESS OF THE GÁVA-CULTURE AT PRÜGY-TÖKFÖLD

Keywords: fortification system, ceramics, metal-casting fragments, amulets

The recent village of Prügy is located in North-East Hungary, Borsod-Abaúj-Zemplén county, on the right side of the Tisza river, in a microregion called Taktaköz. The archaeological site Tökföld is at the North-North-Eastern side of Prügy village. The site covers a fortified settlement of the Gáva-culture, which is a well-known site for the researchers since the late 19th century. This paper reviews the history of its research, interprets the mapping data of the fortification structure, summarizes the scattered archaeological objects treasured in various museum collections, and finally appoints some characteristics of the material and spiritual culture of the Gáva-period.

The toponym ‘Tökföld’ occurs first on the 1850–1860’s cadastral map (fig. 2). The nature hydrological system of the Takta river, Peres-Kígyós brook, Pap-lake and Laskodák-lake was reconstructed by artificial channels, side-branches and ramparts. This water and earth structure formed an Omega-shape ridge (mound I.) and a fortified system of mounds (II–V, fig. 8–9) protected by a double defensive line. The mound of Tökföld is 5 meters higher than its plain surroundings. The total length of the hillfort and water fortress is 1510 meters. The northern edge is an acute-angled mound (V, fig. 8–9), alike a bastion which is similar to the fortress of Szajla-Péter-hegy site.

The area was covered by forest, its deforestation happened in the 1870’s. The soil was ploughed, therefore some findings turned up. The protestant priest Mihály Tatár donated this first group of objects to the Reformed Church College of Sárospatak in 1888. Bowls, mugs, nursing jar and mini vessels are in that collection, accompanied by stone-axes, milling stones, rubbing stones. The ceramic tools like shuttles and spindles are referring to weaving and spinning. Small animal figures depicted domestic animals like horse, cattle, swine, goat and dog. Bronze chisel, saw blade, bronze husky axe, bracelet, bronze wire, small pickaxe and spearhead arrived to the museum collections of Sárospatak, Nyíregyháza and Miskolc.

A great collector was Dr. László Petrikovics, who collected the archaeological findings on the ploughed surface through many decades. He donated his private collections to the Museum of Szerencs in 1967, but the archaeological part of his collection was deposited in the Herman Ottó Museum (Miskolc) later on.

Archaeological research was done by Lajos Kiss, the director of the Jósa András Museum in Nyíregyháza, in 1931–1932. He excavated three metal casting furnaces, two of which was in valuable condition, both were separate objects apart from each other. In the ashy layers several clay fragments, mould fragments, bronze chisel, clay ring, rubbing stone, and iron fragment were excavated in the neighbourhood of the furnaces.

Géza Megay was the next researcher who excavated a 1,5 x 2,5 m size investigation section at the highest point of the site in 1954. During his work he followed the layers of the section and found mostly ceramics.

According to the permanent occurrence of findings, Tibor Kemenczei fulfilled a rescue excavation on the mound territory in 1967. He opened six continuous sections, 10 x 3 m each, so the investigated area was 180 m². He found some remnants of pit-houses, fireplaces and pits. The most characteristic findings were clay with grooved ornaments, pine-patterned side fragments, mugs with handle, pieces of bowls and some spindles.

In 1972 János Farkas, in 1978 Sándor Tarr collected findings on the surface, and donated them to the Herman Ottó Museum. The most specific pieces were several amulets, depicting luminary, the Sun, the Moon and stars, referring to some kind of astrologic belief.

The population of the age cremated the dead. The settlers of Tökföld had their cemetery most probably on the neighbouring dryland at Taktabáj-Erdőalja. In 1929 graves were found there. Pál Patay took the grave goods to the Hungarian National Museum (Budapest), urn, pot, goblet, bowl fragments, bronze stirrup-shaped fibula, bronze ring were the most important ones. 40 years later Pál Patay verified the site and excavated more 17 graves. Prügy-Tökföld and Taktabáj-Erdőalja are connected by waterway, the dead person and the ritual accessories of the funeral were transported probably on the ancient Takta river (the recent Peres-Kígyós brook). The cremation could happen in the forest, according to analogies.

Tökföld was a home for a Gáva-culture group between the 12–10th centuries BC. There were not found any remnants of fire at Tökföld, so it is supposed that a flood ended up the settlement. Southward from Tökföld, on the mound of the recent village (12. Zrínyi Street, Prügy) a bronze finding was found by Imre Mudri, and was given to the Herman Ottó Museum in 1970. The pieces of the finding are the products of the Thracian–Cimmerian culture, representing the Pre-Scythian period of the region, 9–6th centuries BC. The northern border of the Great Plains was populated by these Pre-Scythians after the age of Gáva-culture. [translated by Arnold Tóth]

Magdolna B. Hellebrandt

